БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА
АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА"
ПІД РЕДАКЦІЄЮ
ПРОФ. І. ОГІЄНКА.
№ 42.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

УКРАЇНСЬКА ЖИТОМИРСЬКА ЄВАНГЕЛІЯ 1571 РОКУ.

Опис пам'ятки, аналіз мови і словник.

НАРИС З ІСТОРІЇ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СТАРОЇ ВОЛИНІ.

ТЕРНІВ.
1922.

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“ ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ:

---

1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву. 1921 р., 14 стор.

2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова. Права живої мови бути мовою церкви. 1921 р. 32 ст.

3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту. Правила й зразки вимови. 1921 р. 20 стор.

4. Закони Української Народньої Республіки про Українську Автокефальну Церкву.

5. Проф. І. ОГІЄНКО. Православний молитовник для шкіл початкових мовою церковно-слов'янською й українською. З благословення Єпископа Кремінецького Дионисія. 1922 р. 64 стор. Видання 2-е.

6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську. 1921 р. 20 ст. Див. № 8.

7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Київо-Печерської Лаври. 1921 р. 16 ст.

8. Проф. І. ОГІЄНКО. Приєднання Церкви Української до Церкви Московської в 1686 р. 1922 р., 16 стор. Видання друге (перше—див. № 6)

9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.

10. Свята Служба Божа св. Отця нашого Іоана Золотоустого мовою українською. На українську мову з грецької переклав Проф. І. ОГІЄНКО. Частина І: текст, ч. ІІ: пояснення до тексту. З благословення Єпископа Кремінецького Дионисія. 1922 р. 176 стор.

11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви. 1921 р. 52 ст.

12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства і їх історія.

13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські церковні братства, їх організація і завдання.

14. Проф. І. ОГІЄНКО. Матеріяли по історії Церковного руху на Вкраїні. Випуск І. Підвалини Української Православної Церкви. 1922 р. 16 стор.

15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Вкраїні. 1921 р. 48 стор.

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

№ 42.

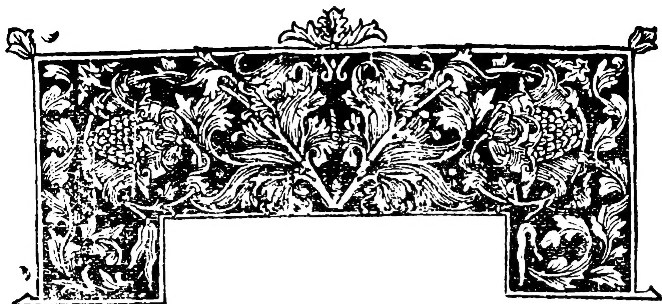
ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

УКРАЇНСЬКА ЖИТОМИРСЬКА ЄВАНГЕЛІЯ 1571 року.

ОПИС ПАМ'ЯТКИ, АНАЛІЗ МОВИ І СЛОВНИК.

НАРИС З ІСТОРІЇ
КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
СТАРОЇ ВОЛИНІ.

1922.

I.

ЖИТОМИРСЬКА ЄВАНГЕЛІЯ 1571 РОКУ.

Серед українських перекладів Письма Святого, що їх так рясно було вродило в XVI віці, найперше місце по чистоті української мови без сумніву належить т. зв. Житомирській Євангелії. Не показна й скромна з зовнішнього боку, Євангелія ця своїм добрим перекладом заслуговує повної уваги наукового дослідника.

Волинь, як про це писав я в іншому місці,[1]) відогравала велику ролю в українськім культурнім русі XVI-го віку. На Волині було утворилося тоді декільки значних осередків, що багато попрацювали для культурного піднесення українського народу; такими осередками були, напр., двори князів К. Остріжського в м. Острозі, А. Курбського в Миляновичах коло Ковля, а також манастирі в Володимирі, Луцьку, Кремінці, Дермані та інші місця.

---

[1]) Див. Проф. І. Огієнко, Новий Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалевського, 1922 р., ст. 4—6.

Серед тих осіб, що не забували про рідну українську культуру і працювали в міру сил своїх для піднесення її, був скромний український діяч того часу, Василь Загорівський. Був він близьким приятелем кн. Андрія Курбського і дуже цікавився культурно-освітними справами свого рідного народу. Безумовно він належав до того культурного осередку, звідки вийшла славна українська Пересопницька Євангелія 1556—1561 р.

Але нещасна доля судилася цьому Загорівському: з першою жінкою своєю, Марушою княжною Збаразькою, він розвівся сам, а друга,—княгиня Катерина з Чарторийських, кинула його. А Року 1576 на Волинь напали татари, і В. Загорівський, після геройської оборони, дістався до полону. Татари вимагали від Загорівського викупу 500 золотих червоних, але таких грошей за нього ніхто не вніс,—і бідний полоненик помер в неволі в Орді р. 1580-го, помер з думками про кращу долю рідного краю...

Від Загорівського збереглася Духівниця, повна національного українського патріотизму. Написав він її перед смертю в татарській неволі р. 1577-го. Між іншим в цій Духівниці В. Загорівський турбується про долю церкви св. Іллі в Володимирі-Волинському і наказує мати при ній „дяка доброго“, щоби він книги, „яких церковъ пилне потребуетъ“ переписував „з доброго зводу“, з поправних ориґіналів [1]).

[1]) Архивъ Юго-Западной Россіи т. I ч. I № 25.

Василь Загорівський був людиною дуже релігійною й побожною і завжди дбав про оздобу храмів. Його перша дружина, Маруша княжна Збаразька, була фундаторкою церкви Св. Іллі в Володимирі. І пробуваючи в тяжкій татарській неволі, Загорівський пам'ятав про цю церкву і багато уділив їй місця в своїй відомій Духівниці. Певне, за час свого перебування на Волині Загорівський любив цю церкву св. Іллі і не забував її своїми щедрими дарами.

От в цім храмі св. Іллі в Володимирі-Волинськім і було написано Житомирську Євангелію. (Євангелія тетр, або четвероєвангелія).

Місце напису проте ніде не зазначено в самім рукописові, і можна тільки припускати, що це була церква св. Іллі в Володимирі. Так думати примушує те, що до самого останього часу рукопис Ж. Є. зберігався в Володимирі, при Миколаївськім соборі, куди він перейшов з церкви св. Іллі. До нашого часу зберігся опис (візита) церкви св. Іллі від 6 жовтня 1758 року, і в цім описові серед церковних книжок згадується й якась писана Євангелія, при чому опис її нагадує рукопис Ж. Є. Це теж приймаємо за доказ Іллінського походження Ж. Є. Та й сам Загорівський в своїй Духівниці 1577 року згадує про якісь дві Євангелії при церкві св. Іллі і просить оправити їх в срібло й позолотити. Коли серед цих Євангелій була й наша Ж. Є., то волі Загорів-

ського не виконано,—бо Ж. Є. тепер в досить простій оправі.

Час перекладу Євангелії на українську мову точно зазначено в самім рукописові, в Післямові по Євангелії від Луки; тут читаємо: „за помочю бож'єю є доконана кніга с(вя)т(о)го славно(го) и всехвално(го) ап(ос)т(о)ла... Лоукы... року б(о)жієго 1571 мца юн(я) 21 дня“. Таким чином в середині 1571-го року вже закінчено було Євангелію Луки; рахуючи працю перекладчика Ж. Є. взагалі не дуже складною, можна припустити, що почалась вона десь в кінці року 1570-го, а то може і в тім же 1571, і в тім же році її було й скінчено. В. Загорівський вимагав від дяка при церкві св. Іллі старанної праці, як це видно з його Духівниці, а саме—три „тетраді“ (цеб-то 48 сторін) на тиждень або 150 тетрадей на рік; при такій скорій праці всю Євангелію легко можна було закінчити в оден 1571 рік.

Нічого не знаємо з рукопису й про самого перекладчика. Правда, він згадує про себе навіть двічи, але дуже коротко. В Післямові по Євангелії від Марка читаємо: „с помочію б(о)жією и пр(е)ч(ис)тыя єго б(о)гом(а)т(е)ре єст доконана кніга с(вя)т(о)го и всехвалного ап(осто)ла єв(ан-ге)ліста Марка роукою многогрѣшного раб(а) б(о)жия пореченого Петра“. Не більше знаходимо й в Післямові по Єв. Луки: „написа сіи то єст еван. Лоукі Петр многогрѣшно(го) раба б(о)жія“.

Хто був цей „многогрішний раб Божий Пет-

ро“, трудно сказати. Але безумовно, він мав повну змову бути в тісних стосунках з Пересопницьким манастирем, бо м. Пересопниця належало до дібр кн. Чарторийських, а одна з них, княгиня Катерина Чарторийська, була другою жінкою В. Загорівського. Таким чином „раб божий Петро“ міг бути учнем пересопницького архимандрита Григорія, перекладчика славного Євангелія Пересопницького 1556 — 1561 року, і міг мати певні вказівки в своїй роботі від людей, що десять років тому добре проробили вже таку саму працю.

Можливо, що „раб Божий Петро“ був дяком при церкві св. Іллі; коли б був він священиком, він би зазначив про це при своїй назві. Загорівський взагалі мав у себе „добрих“ дяків, яким доручав списування книжок; цим дякам, як то видно з його Духівниці, він платив навіть більше, ніж священикам, бо покладав на них велику працю по навчанню дітей і по забезпеченню церков необхідними книжками.

Кошти, потрібні, на справу нашої Євангелії, певне було дано самим В. Загорівським; але це були звичайні собі кошти, чому в рукописові ніде й не зазначено про це. Правда, в самім кінці рукопису вміщено герба другої дружини Загорівського—Катерини Чарторийської, що ніби могло б свідчити про те, ніби кн. Катерина допомагала своїм коштом в праці по писанню Ж. Є. Але думку таку доводиться відкинути, бо цього героа вмі-

щено не на відповіднім місці,—на звороті останнього аркуша рукопису, та до того і в формі непоказній; зроблено його було, певне, пізніше 1571 року, чого не могло б бути, колиб княгиня справді дала кошти на цю Євангелію.

Писар Ж. Є. ставив і уявляв собі високу ціль своєї праці, про що він зазначив в Післямові по Єв. від Марка,—робив він свою працю „Б(о)гоу ку чти и людоу посполітомоу к доброй науце“; теж саме повторив він і після Єв. Луки: працю свою доконав він „Г(оспод)у Б(о)гоу ку чти, а посполітому люду ку доброму вырозоумѣванію“. Таким чином і Петро, як і інші авторі тодішніх перекладів Письма Св. на українську мову, ясно уявляв собі назрілі потреби простого люду чути Слово Боже рідною мовою.

Якими джерелами користався перекладчик Ж. Є.? Найперше джерело його було — це Євангелія в церковно-слов‘янській мові,—вона завжди була перед ним і сліди користання нею видно з кожного рядку Ж. Є. А що це так, про це свідчить те, що багато місць залишилося в Ж. Є. зовсім не перекладених, або перекладених мало й дуже близько до ц.-сл. тексту, напр.: добро есть нам зде быти Мр. 38; устроит вся 39; пѣны тищит и скрежещет зубы своими и оцепінівает 40; не погубит мзды своей 41; и был яко бы мертвый 40; валялся, пѣны тѣщачи (валяшеся, пѣны теща) 40; не имают въкусити смрти 37 і т. п. Цікаво, що молитву „Отче наш“ цілком не перекла-

дено (як і в Пересопницькій Євангелії),—тоді молитов взагалі ще не перекладали[1]).

Зза того, що перекладчик йшов близько за ц.-сл. текстом, дуже цікаво порівняти, як він перекладав певні церк.-сл. форми на українську мову; про це див. нижче, в огляді мови Ж. Єв. § 78, 80—99.

Проте перекладчик не йшов по рабському за ц.-сл. текстом, а часто проявляв і свою певну ініціятиву й свої знання, пристосовуючи переклад як найбільше до розуміння люду „посполитого“; напр., ц.-сл. „со слезами“ він перекладає „съ плачем“ Мр. 40; вверже все житіє своє—увергла всю маєтност свою 57; лице неба и земли вѣсте искушати—поступки н(е)б(ес)ныи и земныи вьмѣєте судити Л. 69; якоже кокошъ гнѣздо своє подъ крылѣ—якож кокош (або коуріца) събіраєтъ свои коурчатка под своє крыла 73; тьма бысть — оучінілос темно 110; духъ истины — дух істіньный І. 53; сія — тыє то рѣчі і т. п. Аналіз праці цеї показує, що „раб Божий Петро“ був людиною освіченою і дуже сумлінно ставився до своєі роботи.

Правда, Житомирська Євангелія не єсть твір оригінальний,—це тільки „відпис“ з Євангелії Пересопницької; проте це відпис не дослівний, не рабське копіювання, а відпис з багатьма змінами й перерібками.

Перш над усе, з зовнішнього боку кидається

---

[1]) Див. про це ще нижче, в огляді мови, §§ 3—8.

в вічі ріжниця правопису П. і Ж. Євангелій, — на кожній сторінці правописних відмін більше сотні. Автор відпису Ж. Є. пильнував не просто списати П. Є., але прагне внести до неї певні свої поправки; він пильнував, щоб з під рук його вийшов переклад Євангелії кращим, ніж то ми бачимо в творі Пересопницькім. А може й сам автор Пер. Єв. давав „рабу Божію Петру“ свої вказівки на основі десятирічного досвіду в цій справі.

Перш над усе автор Ж. Є. перекладає на українську мову ті слова — а їх дуже багато,— що їх не перекладено в П. Є., або вони там взагалі не ясні, напр. з Ев. Матвія: П. глаголюще— Ж. мовечі 27, тишина — тіхость 27, рекл — мовил 27. 77, выторгнѣте - вырвѣтѣ 52, а видь—а вжеж 52, єгда—колі 52. 77, повелѣл—росказал 77, должника — віноватца 77, слоуга — должбит 77, господин — пан 77, талант — гривня 77, против тебе свѣдительствують — на тебе высвѣдчают Мр. 65. Таких поправок дуже багато.

В багатьох місцях перероблено стиля, — замість одного слова П. Є. дається більше, особливо там, де потрібно пояснення або більша докладність, напр.: П. сѣмя—Ж. слово або сѣмя Мт. 52, долг свой— долг вес 77, он — Ісус 27, оученикы—оученіки своя Мр. 26, кождый—каждый чоловѣк (плоть) Л. 9, отишол—отишол проч Мт. 52, змиловатись—вчінити зміловання 77, личити—личбу чініті 77, обличити—личбу взяти 77, дал его моучителем—дал его мучіти 77, ворог—непріятель 52, отдати—платіти

77, потрпи—пожди 77, боудоуть ровны—боудуть ровными і т. п.

Пояснення П. Є., так звані глосси, деколи увійшли в текст Ж., напр. Іо. 41, а інколи прості, мало потрібні глосси П. Є. в Ж. зовсім опущено, напр. Іо. 41.

Спочатку своєї праці раб Божий Петро старанно й пильно перероблював текст П. Є., що видно з тексту Єв. Матвія, але дальше він вносить все меньше й меньше цих поправок; так, напр., зачала 26, 54, 57 і 62 Мр.—майже дослівний відпис з П. Є.

Таким чином, на основі порівнань П. та Ж. Євангелій треба сказати, що Ж. Є. єсть не простий відпис з П. Є., а свідома перерібка її.

Інші впливи, напр. чеський, більш відбилися на формі Євангелія, ніж на самому перекладі; так, по чеському впливові перед кожним Євангелистом дано короткий зміст його Євангелії, а перед кожною главою—зміст її, при чому цей останній береться в рямці.

За чеським же впливом подаються й пояснення слів (глосси) в Пересопницькій Євангелії, а за нею і в Ж. Є.; всіх пояснень в Ж. Є. 110. Пояснення ці даються не на краях рукопису, а в самім тексті, при чому пояснення взято в кругові лінії. Пояснення такі: сѣянія (або збожа) Мр. 10, в сандаліи (в черевікі) 23, алавастръ міра (банку олѣя) 63, преторъ (домъ радецкій албо ратушъ) 67, благообразный (совѣтникъ, панъ радный) 69 і т. п.

Безумовно, Ж. Є. призначалася для церковного вжитку; про це ясно свідчить те, що всю Євангелію поділено не тільки на глави, але й на зачала і скрізь старанно червоними чорнилами позазначувано, де починається, а де кінчиться та чи інша денна Євангелія. А в кінці рукопису дано покажчика Євангельських читань на цілий рік. Звичайно, це ж було й головним побудженням автору до праці. „Г(оспод)и мой, Г(оспод)и,— пише він спочатку своєї книги: вѣрою обьєм в д(у)ши моєй и с(е)рци тобою нареченная, припадая твоєй бл(а)г(ос)ти, помози мнѣ грѣшному, сіє желаніє мною наченъ, о тебѣ самомъ и съвершити. Сицевыя надежда ради, длъжно єсть прочитати с(вя)тоє Ев(анге)ліє на кождый д(е)нь“.

Написана Євангелія довго була в богослужбовому вжиткові в церкві св. Іллі в Володимирі-Волинському, звідки потім перейшла до Миколаївського собору, і в середині XIX-го віку вона стала вже власністю протоієрея Севастіяна Косовича, від якого перейшла до сина його Евграфа, що в шостидесятих роках минулого століття був учителем Житомирської мужської гімназії. Евграф Косович не розумів великого значіння цього рукопису і він від нього опинився в житомирських перекупщиків-євреїв. На щастя, цілком випадково на рукопис набрів протоієрей Н. Трипольський, у родини якого він зберігається й тепер [1]).

---

[1]) Протоієрей Н. І. Трипольський був Житомирським катедральним протоієреєм і законоучителем 2-ої Житомирської гімназії; помер в березні 1911 року.

З легкої руки першого дослідника цієї Євангелії, протоієрея Н. Трипольського, її було названо „Волинською“. Але назви цеї остаточно приняти не можна, бо й інші переклади—Пересопницький і В. Негалівського—теж можна б назвати Волинським; вже краще б нашу Євангелію назвати Володимир-Волинською, Іллінською або Загорівською, колиб тілько ці назви були в самім рукописові; але їх там немає [1]). От цьому краще звати її Житомирською, по місцю теперішнього її збереження, хоч це ознака тимчасова.

З зовнішнього боку рукопис бідний, особливих прикрас не має. Писано Євангелію на папері в цілий аркуш; оправлено в дубові дошки, обтягнуті в шкуру. Писано Євангелію дуже старанно, помилок мало. Єсть гарні малюнки євангелистів Матвія, Марка й Івана (малюнок Луки вирвано).

Зберігся рукопис досить добре, але, на жаль, він не має початкового аркушу,—може на ньому й були якісь записи про місце й автора перекладу.

Значіння Житомирської Євангелії дуже велике,—це наочний свідок наших українських прагнень чути слово Боже в церкві рідною своєю мовою ще в середині ХУІ-го віку... Ж. Є. показує, що в той час, коли інші слов'яне, переважно

[1]) Правда, на останньому аркуші, серед багатьох ріжних надписів, ледве можна розібрати таке: „василії... за жены...“. Можливо, що тут була згадка про Василя Загорівського і котрусь з його дружин.

чехи, почали багато працювати над перекладами Письма св. на рідну мову, не відстала тоді в цій праці й Україна і дала достойні зразки Слова Божого на народній мові.

ЛІТЕРАТУРА. Про Ж. Є., не рахуючи дрібних згадок, єсть лише одна ширша розвідка: Н. Трипольскій, Волынское рукописное Евангеліе XVI-го вѣка (див. „Волынскій Историко-Археологическій Сборникъ", вип. II, Житомир, 1900 р.), ст. 1—114. Тут надруковано й великі витяги з Ж. Є., але, на жаль, надруковано їх недбало, з багатьма коректурними помилками.—Свій дослід я подаю на основі тих уривків з Ж. Є., які надрукував Н. Трипольський. Але слід би цю Євангелію видрукувати всю.

II.

МОВА ЖИТОМИРСЬКОЇ ЄВАНГЕЛІЇ 1571 Р.

1. Мова Ж. Є., як пам'ятки, призначеної спеціяльно „людоу посполитомоу к доброй науце", дуже цікава,—в ній ми бачимо не тільки літературну українську мову половини XVI-го віку, але до певної міри й мову народню того часу, поскільки вона відбилася в цій пам'ятці. Взагалі, аналіз мови перекладів св. Письма на українську мову XVI віку наочно показує, що справді до цих перекладів увійшла в великій мірі й мова справжня народня, мова посполита.

2. Українська літературна мова XVI-го віку, якою зроблено тоді всі українські переклади св. Письма, складається головним чином з таких чотирьох елементів: 1) слов'янського, 2) офіційного канцелярійного, 3) польського і 4) народнього українського. Ці чотири елементи складають так звану „руську мову", як звали мову українську тодішнього часу.

1. Словя'нський елємент.

3. Головну основу т. зв. „руської мови“ XVI-го віку творить церковно-слов'янський елємент. Церковно-слов'янська мова була тоді ще мовою літературною, мовою всього того великого культурного надбання, що дійшло до ХУІ-го віку; а такий стан цеї мови давав їй повну змогу як найбільшого впливу на ту нову літературну мову, що з ХУІ-го віку так вперто почала конкурувати з нею, на т. зв. „мову руську“, цеб-то на українську літературну мову XVI-го віку.

4. Основним джерелом автора Пересопницької Євангелії 1556 р., а тим самим і перерібки її 1571-го року, як ми бачили, був текст церковно-слов'янський; звідси ясно, чого в Ж. Є. такий великий церковно-слов'янський елємент.

Перш над усе бачимо в Ж. Є. багато неперекладених церковно-слов'янських слів, таких, як, напр.: седмь Мр. 32[1]), єдин 33, дъщер Л. 69, виноград 70, обаче 73, днесь 110 і т. п.

Багато слів вживається в старій церковно-слов'янській формі: глава Мр. 63. 67, глас 68, древа 34, огнь 40, вѣтр 26, мя, тя; отсеці 42, по-

---

[1]) Цитую виписки так: Мт.—Євангелія від Матвія, Мр.—від Марка, Л. — від Луки, І. — від Іоана. Цитую точно; не додержую тільки, зза техничних друкарських перешкод, виносних буков; крім цього, цитуючи, пропускаю в кінці слова Ь, який тут лише правописна звичка, див. § 16. Цифри при цитатах показують зачала. Коли при цифрі нема зазначення Євангелиста, то це значить, що цифра показує зачало перед цим вже зазначеного Євангелиста.

мозі 40, реці Л. 65, мнози Мр. 40. 46. 57, оученици 32. 40, веліці 47; велікым Л. 72, дітяте Мр. 40, ко отцу І. 54; был прощен ОТ него Л. 69, бываючих ОТ него 71 і т. п.

5. Деякі з цих церковно-слов'янських форм мусимо підкреслити, а саме: датний відмінок множини муж. р. на -ОМ, -ЕМ, орудний множини на -Ы, -И і місцевий на -ѢХ (ех, іх). Ці церковно-слов'янскі форми вперто держалися в українській літературній мові не тільки XVI і XVII віків, але й перейшли навіть в вік XVIII; до мови живої актової вони теж увійшли і кріпко трималися там надзвичайно довго (звичайно, лише як канцелярійна традиційна звичка).

6. Датний відмінок в старій формі в Ж. Є. стрічається часто: женцом Мт. 52, людем Мр. 66, къ дверем 69, оучеником 32. 39. 40, жидом І. 46, фарісеом Л. 61, другом 63, ко оустом І. 61, священїком Л. 85, холмом 110 і т. п.

7. Орудний в ц.-сл. формі теж частий: съ оученикі (або -ы) своими Мт. 32. Мр. 32. 36, съ ангелы Мр. 37, из кніжницы 66, з мытнїки Л. 20, велікіми голосы 110, пїсмены грецкими 110, вълосы І. 41 і т. п.

8. Місцевий відмінок в церковно-слов'янській формі стрічається рідше: на дѣтех Мт. 111, по шести днех Мр. 38.

2. Вплив актової мови.

9. Офіційна канцелярійна мова Великого Князівства Литовського, в якого склад входила й

Україна ще десь з початку XIУ-го віку, складалася головним чином в столиці Литви, в Вильні, а тому на ній замітно відбився й білоруський вплив. Головними ознаками цього впливу були: 1) Е замість Ѣ і 2) Е замість Я. Це були головніші ознаки канцелярійної мови того часу і вони дуже відбилися й на літературній українській мові, і часто стрічаються в українських тодішніх пам'ятках.

10. Офіційна канцелярійна мова Литовської Держави, по білоруському впливу, дуже часто вживає на письмі Е замість Ѣ; зза цього офіційного впливу часто пишуть так і на Вкраїні, але вимовляли це Е, звичайно, як І. Вплив цей, хоч і не в великій мірі, відбився і на Ж. Є. Так, тут знаходимо: цена Мт. 111, ведал 111, єхати Мр. 26, з детинства 40, немого 40, слепый 48, разделивши Л. 110, вечный І. 12, в середине 41, въ сне Мт. 111. і т. п. Теж і в формах: ні єдиноє віны І. 59, галилейскоє Л. 9, єє Мт. 113. І. 54 і т. п. Чисту українську природу цього чужого нам Е в таких формах видно з того, що ті ж самі слова пишуться то з Ѣ, то з И, то з Е, напр.: рѣчи І. 51. 53 і речі 53, речей 52, повѣдую 47 і поведаю 46, одѣяніє Мр. 67, въ одіяніи 57, одинє Мт. 113 і оденє 1·2, єє і єи Мр. 37; І 53: о суде, о грѣсе, о прав е, і поруч тут же знаходимо: о суди, о грѣсі, о правди. Таким чином бачимо, що на Вкраїні хоч інколи по впливу канцелярійної мови й писали Е замість Ѣ, але вимовляли його як І.

11. Другою канцелярійною правописною звичкою, під білоруським впливом, був в Литовській Державі, також і напис Е замість Я; це відбилось і на Ж. Є., напр.: звезавши Мт. 110, мовечи 19. 77. 111. Мр. 66, I. 12, видечі Мт. 16.111, говоречі 111, споменулі 114, тежбіт 12, огледаю Мр. 54, пометаєте 33, светый I. 48, годіло се Мт. 77, змилуй се Мр. 40 і т. п. Чисту природу цього Е видно з того, що в Ж. Є. одні й тіж слова пишеться то з Е то з Я, напр.: присегай Мт. 14 і поруч: присягалі. Звичайно, таке Е на Вкраїні вимовлялося як Я, і воно було тільки правописною звичкою, а не прикметою мови [1]).

3. Польський вплив.

12. Польський вплив на цій Євангелії незначний і мало помітний; найбільше проявився він в уживанні окремих слів або польського походження або польської форми. Проте про ці слова повинен зазначити, що їх вживалось і вживається вільно й в мові українській, тому певно говорити тут про переймання з польського трудно. Такі, напр., будуть слова: албо Мр. 37.46, велможний Л. 1, гуфа I. 60, довнімались Мр. 26, драпежці (хищниці) Л. 89, иж (яко) Мт. 19. 27. 113, же (яко) 18. 113, жолнѣр (воинъ) Л. 9, жебрал (просил) Мт. 48, звада (крамола) Л. 110, колація (пиръ)

[1]) Див. про це Проф. I. Огієнко, Новий Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалевського 1581 р., Тернів, 1922 р. ст. 25—28.

75, лепшей (уне) Мт. 13, Мр. 42. 1. 53, мешкаєт (пребываєтъ) І. 48, моць (власть) 56, лупѣжство (грабежство) Л. 60, на тых мѣст (абіє) Мр. 40, поспол (вкупѣ) І. 12, рота (спіра) Мр. 67, спижарня (сокровище) Л. 66, троска (печаль) І. 54, ся троскати 54, не трощітесь Л. 64, ту (здѣ) 59. І. 62, шафаръ (приставник) Л. 80; крулевство 12, острожне Мр. 62, стокрот 46, трікрот 46, Лїсаніашь Л. 9 і т. п. Але багато з цих слів були звичайними для української літературної мови XVI віку; слово, напр., ТУ—з церк.-слов. (див. Мт. 113, Л. 67).

4. Народній елємент.

13. Народній елємент в Ж. Є. дуже великий і помітний,—серед всіх перекладів Письма Святого на українську мову в ХУІ в. Житомирська Євангелія займає перше місце по числу й чистоті цього народнього елєменту. Багато слів, які в Пересопницькій Євангелії залишилися без перекладу, в церковно-слов'янській формі, в Жит. Єв. слова ці перекладено на живу народню мову. Звичайно, народній елємент ховається тут в звиклій тоді правописній традиційній формі, яка заступає його і часто не дає змоги зразу бачити справжню фонетичну тодішню народню форму; і доводиться цю форму в старій одежі переодягнути в нову,—тоді тільки стає помітною справжня народня форма.

Аналіз народнього елєменту в Ж. Є. подаю більш докладно.

ПРАВОПИС.

Але перше ніж приступити до аналізу мови Ж. Є., скажу коротко про правопис її.

14. В Ж. Є. скрізь вживається частіше І ніж И, напр.: чініт, ганіт, діліті Мт. 20. Звичайно, це І (пишеться або І, або Ї) вимовлялося не як теперішне І, а як И (коли відповідає теперішньому И), що видно вже хочаб з того, що поруч з І пишеться в тих само формах і И; напр.: к о л і і поруч к о л и Мт. 111. Приклади див. ще в § 18.

15. Другою правописною ознакою Ж. Є. єсть вживання Ь замість Ъ; див. про це § 16.

Про правопис див. ще §§ 9—11, 18—20, 22, 32, 34,—37, 39, 52, 57, 64, 71, 74, 75, 87—89, 91, 100 і 103.

I. ФОНЕТИКА.

1. Голосні звуки.

16. Г л у х и х з в у к і в, як звуків, звичайно в Ж. Є. вже немає; Ъ пишеться лише з правописної традиції: вълнами Л. 27, възні Мр. 67, въсісті 26; теж саме в Перес. Єв.: волнами, воини, всѣсти. З південно-слов'янської правописної звички в Пересопн. Єв. майже скрізь замість Ъ маємо Ь; до певної міри, як наслідок списування з Пер. Єв., теж саме, але в меньшій мірі, маємо і в Ж. Є.: зьмежі вась члкь Мт. 20, сынь 20, сьзвалі, обольклі, понесь Мр. 67.

17. Носові перейшли в чисті: соусѣдов Л. 75, съ суперником 69.

18. Звука Ѣ, як то звичайно буває в українських пам'ятках, вживається досить вірно там, де ми його маємо і в церк.-слов'янській мові, але дуже часто, значно частіше, ніж в Пер. Єв., в Ж. Є. маємо И або I замість Ѣ: възсісті Мр. 26, єлї 32, оубіліти 38, посміян 39, оувідил 39, оцепінівает 40, повелил 43, прелюбодійство 44, затвердилость 43, по лівой 47, посмотрил 45, відил 48, послидній Л. 69, діліті 62, ліцемирство 62, одівался 66, злодій 67, недили 71, хотіті I. 12, оутішітель 48, 51, освіті их по правди 56; въ закони Мт. 13, на сем свѣті 47, по голові 112, в гроби 113, въ роди сем прелюбодійнѣм Мр. 37, в мові 54, в моуці 72, въ славі 66, на роуці 110, въ сажавци I. 14, на лози 50; втайни Мт. 17, посли Мр. 32, опосли 34, доколи 40, среді 66, сквози Л. 58 і багато т. п. Часто одне й теж слово пишеться і з Ѣ, і з И: прозрѣл Мр. 34, оузрѣлі 26 і оузрилі 26, прозривші 34, оузрил 39, повѣдают і повідай, дѣтя I. 54 і дитя Мр. 40, первѣй Мт. 19 і первій Мр. 39, скрозѣ Мр. 46 і скрозі Мр., збірают Мт. 18 ї збѣрѣте 52, і т. п. Інколи, зза того, що И і Ы плутаються (див. § 22), знаходимо Ы замість Ѣ: ныны I. 46, прі концы 61, на мѣстцы 60, в темницы Л. 110. Деколи здибуємо Ѣ замість И або Ы: прозвѣщем Мр. 66 (поруч: прозвіщом Мт. III), вѣображеніє 54.

19. Зміна О на I в закритих складах

відбулася в українській мові ще в XIУ віці, коли тільки не раніше, але з правописної традиції пам'ятки вперто не зазначають цеї важної особливости укр. мови; Ж. Є. знає вже цю зміну: вИдповѣдаю Л. 72, але звичайно міцно додержує традиційного правопису: кром Мт. 13, оувойді 12, оувойдете 12 і т. п. Середній ступінь переходу О в І єсть двозвук о у, який дуже часто знаходиться в Пер. Є., і значно рідше в Ж. Є.: коукол і коукул Мт. 52, оттуль 12, откул І. 60, откоуля 12, покуй 41. Мр. 42, кошув 32.

Цікаві ще форми, де Ъ дало О, а це О дало Ы: обыкралы Л. 53, отыйшлі І. 12, зышол Мт. 24, зышло 50, зыйди 68.

20. Зміна Е на І в закритім складі зазначена в Ж. Є. Л. 66 надзвичайно важною формою: в піч, яка ясно свідчить, що міна Е на І відбулася в укр. мові дуже рано, ще в XIУ віці, коли не раніше. Цікава також форма завтрішній день Мт. 19, а також оучинь (передмова до Єв. Марка; можливо, що через форму оучѣнь). Середня форма зміни Е на І, двозвук ю о, що так часто здибується в в П. Є., в Ж. Є. рідкий.

21. Звук Е після шиплячих або Й перед твердим складом переходить в О: всажон Мт. 12, жона 111. 13. 58, з жолчю 113, чорного 14, нічого 111, чому 18. 113, чого 21. Мр. 32. Л. 99. І. 48, притчою 35. 55, чотири 12. Мр. 32, пошовши Мт. 52, прішодши 113, отшол 113, шол Мр. 26, нашол 62, прішол 26, вшодші Л. 60, пошол І. 53,

шостая 12; моужом I. 12, въ боудощом Мт. 47, прозвїщом 111, геонскому 12; навіть на кінці слів: жо Мт. 16, так жо 21. 113, вжо 111. 113, был жо там I. 12, мѣстьцо 60.

22. Букви Ы і И плутають: обыкралы Л. 53, зволоклы 53, горныцю 108, покрівала Мт. 27. Слово тисяча в звичайній старій формі: тисячи Мр. 32, пять тисяч 33; Мр. 26: роспустивши і поруч: роспустыт.

23. Міна О на А: зламанє Мт. 24, ламал Мр. 32, розьламал 33, зламається I. 61, поламаны 61, выганяєт 41, выганяті Л. 62, каждый 9, растачаєт 58, помагаєт Мт. 111. Слово сатана має форми: сътона Л. 57 і сотона 71. Мр. 36.

24. Повноголос: город Мт. 11, сорочка 14, ворота 21, сторожу 114, сторожа Мр. 26, воротный 62, боронѣте 41, сором Л. 55, запорожноваєш 70; волоса Мт. 14, половыи I. 12, голову 112, зволоклі 112, оболока Мр. 38, оболокли 67, солона 42, голосом 68, колодязъ I. 12; жеребій Мт. 113, стереглі 113, стережеш Л. 57, беремена 61, перед I. 35, перестрашени Мр. 38; бервено Мт. 20. Слов'янизми див. § 4, полонизми § 12.

25. Початкове I (склад) відпадає: бо Мр. 32. 62, сповѣдаєтъ I. 53, збавітел 12, гемон Мт. 111, Єріхон Мр. 48. Приставне I: от илжівых Мт. 22, чті ізде 113, образом ся ілвовым знаменуєт. (Післямова по Єв. від Матвія). Подвійні форми: изьєдаєт Мт. 17, зьєдаєт 17, з ока 20 і взяті из собою Мр. 33, і изнявші Л. 110, исповѣсть 64, спо-

вѣсть 64, іюдейска Мр. 66, юдейска 66, испытал 40, пыталі 40. 43, издалека Мт. 113. Мр. 32, здалека 68. Л. 85. Рідко: имаємо Мр. 33, имаєте 33, имают 32, 37, звичайно тут І відпадає: мѣті І, 55, маю 12. 53. 60, маєш 12, мает 54, маєте 54, мають Л. 75, мѣли І. 52. Мр. 32, мѣйте 42.

26. Приставне О: окром Л. 73, кром Мт. 13.

27. Зник кінцевого голосного: Е: юже Мр. 43, юж 68; О: як Мт. 20. 24. Ѣ: кром 13. Зник початкового Е: же (ц.-сл. еже) Мр. 40; И: маєш 45; зник И в середині: колко (ц.-сл. колико) 40.

28. Ненаголошене Е бренить як И: пичалуєте Л. 66 (поруч: печалуяся).

29. Початкове У (склад) часто переходить в В: вже Мт. 13. 111. І. 12. 49. 55, вже вчініл Мт. 13, вродіті 22, бо вчил 24, вподобіло се 77, вмывші 111, вмѣєте Л. 56, авже І. 12; між голосними У переходить в В: навчит І. 48. 53; приймённик У див. § 110 і 43.

2. Приголосні звуки.

30. Звук дж: з меджі тих Мт. 111.

31. Звук Ґ передається через КГ і вживається тільки в чужих словах, див. § 127, взагалі, вживається тут рідко, рідше, ніж в П. Є.

32. Звук Л середній: болше Мр. 38, велмі 38, колко 40, толко 33, пекелного 42, пилно Мт. 114, палцем Л. 57.—В минулім часі по при-

ґолосних Л випадає: рос Л. 8, рек І. 46, мог 46, але часто, з ц.-сл. традиції, в таких випадках пишеться Л, див. § 87.

33. Міна Л на Р: тому который тоРкает (тоЛкущему) Мт. 20; Р на Л: лозька (розга) І. 50.

34. Міна Л на В зазначена тут тільки одною формою: обисыВся (удавися) Мт. 111; старовина знала й форму сажавка дуже рано (чи не з польського?): в сажавци І. 14. З правописної традиції звичайно Л не міняли на В: полних Мр. 33. Див. § 88.

35. Звук Р твердий: говору Мт. 12, грывень Л. 95, крычал Мр. 40. 48, закрычалі Л. 110, крычалі Мт. 111, царъ 113. Мр. 68, господар 62, боура Мт. 27, господара Л. 68, ноябра 64, мору Мт. 27, господару 77, олтару 12, на вечерахъ Мр. 57, вечеру Л. 75. Інколи по традиції здибуємо й м'ягке Р: моря Мр. 26, вѣрюющим 40, лѣкаря Л. 20, закрычавши 85 і закрічавші Мр. 66.

36. Звук Ц по тодішній правописній традиції не м'якшиться: тридцат Мт. 111, працуются Л. 66, попрацуй 69, обьцоуют І. 12; написи отецъ нічого не кажуть, бо в Ж. Є. часто замість Ъ знаходимо Ь. Проте українська народня вимова пробивається й тут: пшеницю Мт. 52, житницю 52, горныцю Л. 108, темницю 69. 110, обѣтницю 114, смоковніцю 70, по ліцю І. 59.

37. Шиплячі звуки ствердли: хочу Мт. 30, опущает Мр. 43, дбаєш 54, мовиш Мт. 111, жыдовского Л. 39. Проте з правописної традиції

знаходимо й м‘ягчення шиплячих: хочю Мт. 43, чюжего Мр. 45, чюжим І. 35, чюжого 35, овечюю 12, овощя Мт. 22, збожя Л. 21 і збожа Мр. 10.

38. Звук Щ часто переходить в Ч: хочу Мг. 30, хочеш Мр. 37, хочемо 47, хочет Л. 73, бываючих 71, мечет Мр. 57, тисяча 32. Зазначу форму дождь Мт. 15.

39. Після піднебінних г, к, х звичайно пишеться м‘ягка голосна, але інколи, з правописної традиції, знаходимо й написи: велікым Л. 72 і т. п.; рекючи Мр. 32.

40. Фити в Ж. Е. немає, завше ф: от Аримафеи Мт. 113, Голгофа Мр. 68, Віфсаида 26, Фома І. 47.

41. Придихове Й перед твердим голосним: як Мт. 20. 24, Іюда 110. 111, юдейскій Мр. 66, юж 68. Придихове В: оу вогон Мт. 13, оу воци 20, давати (даяти) Л. 56; ся надеваєт Л. 68 (чаєт), надівался 110, ся надіваєте 70.

42. Звук Й в формах: выйшол Мр. 35. Л. 58, пріймоут 57, прішол Мт. 11, зыйди Мр. 68.

43. Зміна В на У спочатку слова: і в роботу их оувошли І. 12, а оувойдет 35. Мт. 22, оуводит 21, оуходят в них 21, оувесь Мр. 39. Див. § 29 і 110.

44. Зникнення Б перед Н: погинете Л. 70, загіноути 73; Т: по мѣсцох І. 55; Д в групі ЗДН: празник Мр. 66. Л. 110; Т в групі СТН: посникают Мт. 17, і в групі СТЛ: єслі 17 (поруч

єстли 17. 113); Л в слові м о в а 111 (ц.-сл. молва) і в слові а б о Л. 64 (пор. а л б о Мр. 37. 46. 62).

45. В с т а в к а Д між З і Р в Пер. Е. часта, а в Ж. Е. рідко: проздрѣл Мр. 34, проздрил 48 (поруч: прозрѣл, прозривші 34).

46. У п о д і б н е н н я: сьблажняєт Мт. 13. Мр. 42, сьблажьняла 42, по педдесятниц. Мт. 15; Илья 113, Илю 113.

47. З м і н а В н а Р: скрозѣ Мр. 46; Ч на Ц: моць, моцнійший Л. 57, немоцныє 20, ци добра чернила (останній аркуш).

3. Н а г о л о с.

48. Надрядкові значки або наголоси в Ж. Є. тіж самі, що й в Пер. Єв.; вони надто цікаві, бо передають дуже давню старовину; а саме,—значком наголосу зазначається тут початок слова або його кінець, або початок і кінець разом в одному слові; значка цього ставиться на голоснім звуці першого чи останнього (особливо, коли він сам склад) складу, при чому приставка часто не рахується. Ось приклади (велика буква показує, де стоїть цей надрядковий значок): Єго, лЮбілі І. 46, Опять 47, Абы 47, поведаЮ, събоЮ, мноЮ 46, знатИ, мовлЮ 47, міровИ 48, держалИ 51, АбЫ 46, УтішітелЯ 48, мІлостІ 51, мІлованЯ 51, принЯти 48, възлЮбил 51.

Ця система зазначати початок та кінець слова значком наголосу, дуже потрібна й практична при старім способі безперервного письма, дуже давня,—я бачив в Петроградській Публичній Бібліотеці руко-

пис XI-го віку з так само розставленими значками. Система ця довго жила у південних слов'ян і перейшла пізніще навіть до перших друкованих книжок (напр. старі венеціянські видання XV і XVI-го віку). Від південних слов'ян ця система перейшла й до нас.

Наголосу ці значки не визначають, хоч часто й збігаються з ним, коли дійсний наголос припадає на початок або кінецъ слова [1]).

Всю цю систему в Пер. Єв. додержано значно більше, ніж в Ж. Є.; в цій останній часто значок надрядковий припадає й на місце наголосу, при чому цей значок стоїть інколи й на приставці (що в Пер. Ев. буває рідше).

II. МОРФОЛОГІЯ.

1. Йменник.

а. Муж еський рід.

49. Муж. рід на а: Евангеліста Мт. 20. Мр. 38 (часто), справца Л. 9, судя Мт. 12.

50. Муж. роду слова: был напис написан Мр. 68. Л. 110, жалост наполнил І. 53, облак Мр. 38.

51. Родовий відмінок на У часто: суду Мт. 112, роду Мр. 33, квасу 33, початкоу 43, з недостатку 57, люду Л. 39, от западу 69, пяткоу 73, оцьтоу 110, меду 114, плоду І. 50.

[1]) Про східно-слов'янський наголос та його історію в свій час я виготовив був велику працю (магістерська дисертація), але про долю її тепер нічого не знаю... Праця була результатом моїх п'ятилітніх студій над рукописами з XI-го віку починаючи.

52. Д а т н и й на о в и часто (проте частіше на У): члкови Мр. 37, Пілатові 66, должнікові Л. 55, родові 59, сынови 69, народови 71. Звичайно, ці форми на о в і піддержувались не тільки живою українською вимовою, але й церковнослов'янською традицією: дневі Мт. 19, Ісусові 111, Петрови Мр. 36, Моусеєви 38. Що ці форми вимовлялися вже в XVI віці на о в і, а не на о в и, про це свідчить в Ж. Е. форма моужевѣ Мр. 43.

Після колишніх м'ягких приголосних пишеться е в і (а не о в і): моужевѣ Мр. 43, Моусеєви 38, отцеви Л. 69; проте здибуємо й о в і: мужові Мт. 24, владорови 110, цесарови І. 60.

53. З о в н и й: оучителю Мр. 38. 54, безумниче або глоупче Л. 66, лицеміре, чел(овѣ)че 71, Філіпе І. 47, духу нѣмый Мр. 40, слоуго Мт. 77.

54. О р у д н и й: прозвіщом Мт. 111 і прозвѣщем Мр. 66, моужом І. 12.

55. М і с ц е в и й: въ домоу Мр. 41, на торгу 57, на дахоу Л. 87, прі концы І. 61.

56. Н а з и в н и й м н о ж и н и на о в е часто: поганове Мт. 19, разбойнікове 113, гробове 113, народове Мр. 42, сынове Л. 57, оучітелеве 110, голосове 110, въинове 110; галілеяне 70. Єсть форма жидове І. 12, але вже відома й народня форма жидова Мт. 24.

57. Р о д о в и й на о в (теперішнє і в) часто: братов Мт. 9, другов 15, гробов 113, сынов 113, окрухов Мр. 33, хлѣбов 33, пророков 35, оучеников Л. 55, злодієв 110, моужов І. 12.

б. Жіночий рід.

58. Місцевий однини: на дорози Мр. 32. 41, на стрисѣ Л. 87, в сажавци І. 14, в темницы Л. 110.

59. Орудний: притчою І. 35. 55; у імен на Ь: похотю, з жолчю Мт. 113.

в. Середній рід.

60. Форми на Я типу „змилованя" дуже часті в Пер. Ев., але в Жит. Ев. їх зовсім нема,— тут форми тільки на Є: одѣнє Мт. 14. 18, зламанє 24, єденє І. 12, мешканє 48; болшого мілованя 51, вчінити змілованя Мт. 77, покладайте събѣ схованя 17. Єсть форма „черезъ збожя" Л. 21, збожа Мр. 10. Старих форм на іє або ьє багато; І. 51 приказанє, і тут же поруч: пріказаньє, пріказаніє.—Одмічу називний мн. дивы Мт. 23.

61. Місцевий відмінок: въ оденю овечомъ Мт. 22; на свѣтаню Мр. 66, по имeню І. 35; по ліцю 59, по мору Мр. 26, на мѣстцоу Мт. 111. І. 62, на мѣстцы 60. Л. 55.

62. Форми на ят, ес: подобно зерняті Л. 72, събіраєт коурчатка 73, кьняжата 110.—І. 61: тѣла (замість ц.-сл. тѣлеса).

г. Двійне число.

63. Форми двійного числа здибуються часто: два розбойники Мр. 68, два талярі або два гроші Л. 53, два дни І. 12; двѣ роуці Мр. 34. 42, двѣ нозі 42; двѣ оці 42.

2. Прикметник.

64. Родовий відмінок на ого звичай-

ний: бѣлого Мт. 14, чорного 14, вѣчного 21, слѣпого Мр. 33, пекелного 42, жыдовского Л. 39, правдивого І. 56. Проте часто, з правописної традиції, знаходимо й закінчення -аго.

65. Називний: соуботный Л. 71, остатній Мт. 12, невінен 111.

66. Місцевий: въ оденю овечомъ Мт. 22.

67. Називний множини звичайно на ы и: мілыи тыи Мр. 45, которыи 46, пропятыи 68, тѣсныи Л. 72, посланныи 73, здоровыи 20; рідко маємо ы є: простороныє Мт. 21, немоцныє Л. 20. При короткім закінченні частіше Ы: справедліві Мт. 15, рідше И: перестрашени Мр. 38.

68. Ступіні порівнання: моцнійшій Л. 57, над всѣ люди віньнійшимі, над всѣх грѣшнымі былі 70, лѣпьшіи от птиц 66, от всѣх меншій Мр. 41, болшій от мене І. 49, вы от них лѣпшіє Мт. 18, душа болшая єст ніжлі покармы 18, болшій ніжлі Соломон Л. 59.

3. Числівник.

69. Цікаві форми: дванадцат Мр. 33, тридцат Мт. 111, обоихнадесят Мр. 41, третяя 68, з двох Мт. 111, трои сѣни Мр. 38, пятеро хліба 33, семеро 32. 33, трема 68.

4. Займенник.

70. Зазначу форми: хто Мт. 11. 14. 20. Мр. 37. 43. 44. Л. 44. І. 12. 35. 48, ніхто 51. 54. Мт. 18; звичайна форма што 20. 77. 111. Мр. 37. 41. 54, проте відома й народня форма що І. 60;

той Мр. 40, тая Л. 71. І. 12, тото болшій єсть Л. 59, сеє Мт. 12, чіє Мр. 54; самого, которого І. 56, нічого Л. 110; ц.-сл. форми ми, мя, тя перекладаються мнѣ І. 48, мене 48, тебе 56; ти — тобѣ Мт. 16. Мр. 38. 40, собѣ 36. 42; котору 47; називний мн.: которыи 57. 68.

71. Теперішня народня форма ї ї тут в вигляді еи Л. 44. 70. І. 50, є є 54; свої — своє Л. 73; див. § 10.

5. Дієслово.

72. Дієіменник звичайно на -ти: чініти Мт. 20; цікаво, що тут єсть форми на -ть: розвязать Л. 71, будў любить І. 48 (з паєрком над т замість ь). Часті форми на чи: пожечі М. 52, стеречи 114, мочі Мр. 32, ся стеречі Л. 62, оуверечі 63 і т. п.

73. В 2-ій особі однини теперішнього часу маємо закінчення -еш або -иш: маєш Мр. 45, дбаєш 54, мовиш Мт. 111.

74. В 3-й особі однини й множини на кінці постійно маємо Ь, по § 16: премінеть Мр. 62, крадуть Мт. 17. Не часто (в П. Є. частіше) Т тут відпадає: дає 16, вийде Л. 58.

75. Цікаво ще зазначити, що закінчення 3 ос. однини -ться передається тут (тільки в Єванг. по Матвію) і в народній формі -тца: осолитца Мт. 10, просвѣтітца, назоветца 11, гневаєтца 12, оболочетца 18, печалуєтца 19, отмѣрітьца 20.

76. Перша особа множини на -мо дуже часта: оувідимо Мт. 113, хочемо, просімо, въхо-

димо Мр. 47, вѣдаємо, дамо 54 отпоущаємо 55, оуподобімо Л. 72, беремо 110, речемо 99, вѣрімо І. 12, оучінімо 48, роздеремо 60. Проте звичайні й форми на М: маєм І. 60.

77. Часточка СЯ часто стоїть і перед дієсловом: ся оустыдил Мр. 37, єслі же ся будеть кто мьною съромити Л. 44. Скорочення СЯ в СЬ дуже часте: поститесь Мт. 17, дівовались 24, сталась 27; але це СЬ майже завжди зазначається паєрком над С: молѣтес Мт. 15, стережѣтес 22, дівовалис 27, спасис 113, засмутілис Мр. 26, пытаючис 39, засмутившис 45, довѣдавшис 69, засоромілис Л. 71 і т. п.

78. Приказовий спосіб: не крадь Мр. 45, не скорістоуй 45, позыч Л. 55, мовьте 55; оучінѣмо 38, оучинімо Мт. 111, подмо І. 49; нехай будет Мт. 14, нехай же не вѣдаєт 16, нехай съидет 113. Церк.-сл. форми з да передаються тут через нехай або аби: ц.-с. да отвержется себе—нехай се запріт себе Мр. 37, да вижу—нехай огледаю 54, да погибнетъ—абы зьгиноул Мт. 13, да не поперутъ—абы не потопталі 20, да бдитъ—абы стерегл 62, да любите—абы єсте любіли І. 46 і т. п. Для приказового способу 2 ос. мн. прикметою єсть Ѣ (цеб-то наголошене І): любѣте Мт. 15, говорѣте 16, стережѣтес 16, ищѣте 19, чінѣте 21, просѣте 20, найдѣте 20, толцѣте 20, збѣрѣте 51, звяжѣте 52, идѣте 114, ѳумоцнѣте 114, не боронѣте Мр. 41, прінесѣте 54, молѣтес

62, повѣжьте Л. 73, възмѣте І. 60, распнѣте 60 і багато т. п.

79. Многократні форми: дівовался Мт. 111, чінювал Мр. 66, запорожноваєт Л. 70, прихожовал 70, оучовал 72, плювали Мр. 67, послоуговалі 68, хожовали 68.

Форми минулого часу.

80. Порівнання форм ц.-слов'янських з тим, як їх переклав писар Ж. Є., дає цікаві спостереження для історії нашої мови XVI-го віку.

81. Аориста Ж. Є. вже не знає і передає його просто минулим часом, а саме:

1 особа однини: ц.-с. согрѣшихъ—сьгрешил єсмі Мт. 110, пострадахъ—єсмі терпѣла 111, преломихъ—розламал Мр. 33, приведохъ—прівел єсмь 40, рѣхъ—мовил єсмь 40, сохранихъ—стерегл єсмі 45, восхотѣхъ—хотѣл єсмі Л. 73, глаголахъ—мовіл єсми І. 50, избрахъ—выбрал 51, побѣдихъ—єсмі перемог 55, явихъ—ознаймил єсмі 56.

2 і 3 особа: рече—рек 111, сотвори—єс оучінил 111, оупова—надеялся 113, возопи—заклікал 113, повелѣ—казал 113, глагола—промовил Мр. 26, понуди—принудил 26, отпусти—отпустил Мр. 32, изведе—вывел 34, посла—послал 34, запрети—погрозил 40, стрясе—тряснул 40, имѣ—имѣл 42, негодова—розгнѣвался 44, обрѣте—нашол Л. 70, поби—побил 70, вопроси—пытал 111, пріиде—єсть прішло І. 55, юж прішол 56, прободе—проколол 61.

1 ос. мн.: помянухомъ—споменули Мт. 114,

обрѣтохомъ — нашьли Л. 110, слышахомъ — єсмі слышали І. 12.

2 ос. мн.: взясте — єсте взяли Мр. 33, помышлясте—єсте розмышляли 41, внидосте—оувошли І. 12, познасте—видили єсте 47, слышасте — слышалі єсте 49, просисте — єсте просіли 55.

3 ос. мн.: сотворіша — оучініли Мт. 110, осудіша — осуділі, рѣша — реклі, купиша — купілі, пріяша — взялі 111, поругашася — юж насмевались, задѣша — росказалі 112, возопиша — крікнули Мр. 26, начаша — почалі 33, чудишася — дівовали 54, задѣша — пріневоліли 67, облекоша — оболоклі 67, трудишася — робили І. 12, распяша — въже распялі 60 і т. п.

82. Форми минулого недокінченого часу (imperfectum) передаються так само, як і форми аористу: оучаше — оучил Мр. 42, достояше — годилося Л. 71, славяше — хвалила 71; дивляхуся — дівовались Мт. 24, вопіяху — крычалі, глаголаху — мовілі 111, стрежаху — стереглі 113, хождаху — похожовали Мр. 68, возвращахуся — верталіся Л. 110 і т. п.

83. Зложені форми. А. Минулий час довершений (perfectum): прішол єсьмі Мт. 11, єсмь розьламал Мр. 33, єсі вышол 40, єсть оумерл 40, єст прішол 39, пророковалі єсмо Мт. 23, єсмо моглі Мр. 40, пошлі єсмо 46, ядалі єсмо и півалі єсмо Л. 72, єсмо познали І. 55, єсте любіли 46, єсте розьмовьляли Мр. 41, мѣлі єсте Л. 61, єсте взялі 62 і т. п.

84. Б. Давноминулий час (**plusquamperfectum**): был пришол Л. 110, пришлі были Мт. 113, былі оучінілі Мр. 66, отыйшлі былі І. 12.

85. В. Умовний спосіб: што бых мѣл чініти, абых жівота дошел Мр. 45, абых дал 47, абых кончал І. 12, бых был не прішол 52 і т. п.

86. З'єднані форми, замість описових, рідкі: штом колве(к) оучінила І. 12.

87. Звук Л після приголосних в минулім часі муж. роду по правописній традиції зберігається: рекл Мр. 33. 39. 40, оумерл 40, стерегл 62, але часто, по народній вимові, це Л тут випадає: рек Мт. 111, понес Мр. 67, рос Л. 8, перемог І. 55, мог 46, поднес 55. Див. § 32.

88. Звук Л в минулім часі муж. р. по традиції пишеться, проте пробилася тут вже й народня українська вимова: обисыВся (оудавися) Мт. 111; див. § 34.

89. Інколи зазначено дійсну вимову букви И в минулім часі: обыкралы, зволоклы Л. 53.

Дієприкметники.

90. Українська мова знає в обмеженій кількости дієприкметники тільки такі: 1. Теперішнього часу на чий, але вживає їх не багато і то тільки від деяких слів; в Ж. Є. маємо: мимоходячи Мт. 113 (мимоходящіи), будучеє Мр. 42, стоячіи Л. 44, бываючих 71 і т. п.—2. Частіше вживається форм на -ний; тут маємо: мовлено Мт. 12, отказано 23, єст речено 111, былъ вытесанъ 113, посміян боудет Мр. 39, зготованно 47,

скрівленыи Л. 9, боудет наполнена 9, боудет даньно 59, посланныи 73, от отца оумілован боудет І. 48, выкинен будет 50, написаньно єст 52.— 3. Рідко бувають форми (від деяких слів) на -тий: был распят І. 60.

91. Знає Ж. Є. і церковно-слов'янські форми, живій мові дуже мало відомі, а саме,—форми на -мый і-щий: огнь неоугасімый Мр. 42, называємый І. 12, вѣрюющим Мр. 40, приносящим 44, вѣк приходящій 46, приходящеє Л. 70, схованія не оскудиюща 67, свѣчі горящіи 67, чекающим 67. Але все це в Ж. Є. тільки як вплив ц.-слов'янської мови. Див. § 95.

92. Як в П. Є., так і в Ж. Є. переважно вживається описового способу виразу, замість дієприкметникових форм; в цим відношенні ці пам'ятки цілком народні й стоять навіть вище тих перекладів, що робилися в наш час, в XIX віці. Ось цьому приклади (подаю форму ц.-сл. і форму з Ж. Є).

Форми ц.-сл. на -ай, -яй: гнѣвайся — тот кождий, который гневаєтца Мт. 12, просяй—каждый, который просит 20, ищай—хто ищет 20, творяй—кто чініт 22, глаголяй—который мовить 22, собираяй—который громадит Л. 66, жняй—хто жнет І. 12, входяй—хто входит 35, любяй—хто любит 48, соблюдаяй—кто ховаєт 48, имѣяй—кто маєт 48 і т. п.

Форми минулого часу: предавый—который

продал Мт. 111, избивий—который єсі позабівал Л. 73, видѣвый—которій відил І. 61.

93. Дієприкметників теперішнього часу на -щий українська мова не знає (за малим винятком). Ось як перекладаються ці форми в Ж. Є.: просящему оу тебе дай—хто просить оу тебе, дай ємоу Мт. 15. 20; хотящему от тебе заяти не отврати—хто бы хотел выпозычіти в тебе, не забороні єму 15; хотящихъ—которыи рады Мр. 57, толкущему—тому который торкаєт Мт. 20; видѣвше єго ходяща по морю—оузрілі єго, а он ходит по мору Мр. 27; древіє ходяща—древа, которыи ходят 34; входящїй—которыи вьхожают Л. 59; от здѣ стоящихъ—с тых, шьто тут стоят Мр. 37; имуща—который маєт Мр. 40; да не обрящетъ вы спяща—абы не нашол вас, а вы спіте 62; грядущая—речі, которіє мают пріити І. 53; творящую—которая дѣлаєт 50.

94. Форм на -вшій укр. мова зовсім не знає: роспеншіи—которыи роспялі Мр. 66; погибшаго—который єст загиноул Л. 62; пославшаго—которій послал І. 12. 48. 52. 53.

95. Дієприкметників на -мий теж, за невеликим винятком, не знає укр. мова: глаголемаго—прозвіщом Мт. 111; нарицаємый—прозвѣщем Мр. 66. Див. § 91.

Дієприслівники.

96. Українська мова знає дієприслівники на -чи і на -вши.

Дієпр. теперішнього часу на -чи в Ж. Є., як і взагалі в старих укр. пам'ятках, здибуються досить часто: мовечи Мт. 19, оуклекаючи, плюючі, беручі 112, маючи Мр. 42, отповѣдаючі, Л. 70, наоучаючі, ідоучі 72, стоячи 85, смотрячі, пріходячи 110 і т. п.

97. Дієприслівників на -я українська мова майже не знає, тому нема їх і в Ж. Є. Ось як ці ц.-сл. форми тут перекладаються: глаголя—рекучи Мт. 77. 111, говорячі 111, варяя ихъ—шол перед німи Мр. 46, проповѣдая—проповѣдаючі Л. 9, ища—глядаючи 58, 70, негодуя—гнѣваючіся 71. Дуже рідко здибуємо форми і на -я: прішол к ним ходя по мору Мр. 26.

98. Так само перекладаються й ц.-сл. форми множини на -ще: глаголюще — мовечі Мт. 19, покивающе — поківаючі, служаще — послугаючі, зряще — смотречі 113, ищуще — глядаючі Мр. 33, искушающе — покоушаючі, имуще — маючи 33, вадяще — віноуючи 110.

99. Дієприслівника минулого часу на -вши укр. мова знає, й цих форм завжди багато в старих укр. пам'ятках; тут маємо: вшедші Мт. 27, вмивші, взявші 111, розволокші, сплетші 112, закрічавші Мр. 66, довѣдавшис 69, призвавші Л. 71 і т. п.

Дієприслівники минулого часу (в ц.-сл. мові це дієприкметники) перекладаються в Ж. Є. так: приступль — пріступівші Мт. 113, оставль — опустівші Мр. 62, зоставівши Л. 20, ємь — оухопив-

ші Мт. 77, снемь — снявші Мр. 69, изнявши Л. 110, текъ — бѣгші Мр. 68, пришедъ — прішедши І. 53, обращся — обернувшис Мр. 36. Л. 110, вращшеся — обернувшись Мт. 20, бивъ — бивші 111, знаменавше — запечатавші 114, призвавъ — прізвавші Мр. 32. 57, дряхлъ бывъ — засмутившись 45, сокрушши — розбивші 63, наказавъ— покаравші Л. 110 і т. п.

6. П р и й м е н н и к.

100. Прийменник С переходить в З: з братом Мт. 12, з гробов 113, з недостатку Мр. 57, з руты, з законніков, з мяты Л. 61, з родом 59, з народа 65, з неба 99, з войском 110, з дороги, з мѣста І. 12, з жалостью Мр. 45, з жолчю Мт. 113, ні щим І. 41, зродіті Мт. 20, звяжѣте 52, збылося 111, змѣшаный 113, съжирають (Пер. жжирають) 57, звязавші Мр. 66, зволоклі 67, зготовал І. 47, збірают 50, зьгорит 50, о зосланіи 46, зобрал Л. 66.

101. Давній прийменник с ъ перейшов в З (або і з): взяті из собою, мѣлі из собою Мр. 33, из горы 38; зьєдаєт Мт. 17, изьєдаєт 17, изнявші Л. 110.

102. Прийменник и з ъ дає З: изъ очесе— з ока Мт. 20, з мртвых Мр. 38, здалека Мр. 68. Л. 85.

103. Прийменник о т ъ переходить в о д: одослан Л. 110, навіть в в і д: видповѣдаю 72; але з правописної традиції звичайно пишеться о т.

104. Після п о ц.-сл. мова знає датний

відмінок: по дѣлом Мт. 22, по вчинкам 22; але жива укр. мова знає тут тільки місцевий відмінок: по мѣстох і по селех Л. 72, по своих мѣсцох І. 55.

105. Замість ц.-сл. прийменника по з місцевим відмінком в живій укр. мові вживається за з орудним: по мнѣ — за мною Мр. 37, по насъ— за нами 41, по немъ — за ним І. 35.

106. Замість ц.-сл. прийменника отъ з родовим відмінком в укр. мові вживається З, ІЗ: єдинаго отъ пророкъ — єдиного з пророков Мр. 35, єдинъ отъ народа — один из народа 40, отъ фарисей — из фарісеов 54, отъ оученикъ — зу оучеников І. 54, отъ іудей — из жідов І. 60.

107. Замість давнього прийменника къ в українській мові вживається до: къ Пілату — до Пілата Мт. 114, ко мнѣ -- до мене Л. 55, къ нимъ -- до них 62, ко князю -- до князя 69, ко Ироду -- до Ирода 110, ко отцу -- до отца І. 48, къ нему -- до него 48.

108. Так само замість въ (на питання куди?) вживається до: въ домъ—до дому Л. 58. Мр. 34, во Ієрусалимъ—до Ієрусалима 68, въ весь—до села 34, во градъ—до мѣста І. 12.

109. Ку (замість къ, ко) звичайне в старих пам'ятках: ку олтару Мт. 12, ку нам Л. 67, ку зерну 70, ку чемоу 72, ку жатве І. 12.

110. Прийменники В і У з вимог милозвучности чергуються: просил в него хлѣба Мт. 20, доколи въ вас буду Мр. 40, в него Л. 60, мешкал в них І. 12, в мене 57, дух оу вас мешкает 48,

оу твоє имя Мт. 23. Перед голосним звуком У переходить інколи в УВ: оуверг о у в огород Л. 72, и оув одѣнє І. 69, а оув оном 62. Див §§ 29 і 43.

111. Цікаві переклади слів з прийменниками: избрахъ—выбрал І. 51. 52, ижденутъ—выженутъ 53; распни—роспні Мр. 66, роспустивши, роспустыт 26; восходимъ — вьходимо 47, возлюбитъ—злюбит Мт. 18, воспомянетъ—оуспоменет І. 48, востаните—встаньте 49; собираєтъ—збірєт 12, собираютъ—збірают Мт. 18. І. 50, соберите—збѣрѣте Мт. 52.

112. Цікаві форми: межи пшеницю Мт. 52, зьмежи народа Л. 58, промеж себе І. 12, против сынови Л. 69, напротив гробу Мт. 113, напротивку одному слову 111. Через так долгій час с вамі єсть І. 47.

7. Прислівник.

113. Встаровину було надзвичайно багато прислівників на Е (тепер вони кінчаться на-о): явне Мр. 36, зле 37, льжіве 45, нагле 62, смѣле 69, правдиве Л. 110, несправедливе 110, грозне 110; пилно Мт. 114.

114. Зазначу форми: тогды Мт. 23. 111. 112. Мр. 35, ту 38, болшей 40, чемоуто мовиш Л. 110; камо идеши—где идеш І. 53.

8. Злучник.

115. Зазначу форми: бачте а (і) выстерегайтесь Мр. 33, чоуйте а молѣтесь 62; ні ангелі, ані сынъ, іно сам отецъ 62; аж до Мт. 113; люді пак дівілис 27; абы 16. 20. 52. 111 (замість щоби).

116. Часточка же після голосної в укр. мові переходить в Ж: вже ж Мт. 52, архієреи ж 111, коли ж 112, проси ж Л. 75; которыи ж Мт. 20.

III. Складня.

117. Замість родового відмінку—прикметник: дом вдовивний Мр. 57, руфового, александрового 67, архієреового, архієпископового Л. 109.

118. Причиновий множини однаковий з називним (а не родовим): молѣтес за противнікі ваші Мт. 15, любѣте непріятелі ваші 15, навелі люді 111, приносіли к нему дѣти Мр. 44, прізвавші оученики свои 57, събіраєт коурчатка Л. 73, бѣсы выганяю 73, он научал люди 99.

119. Речення, в яких підмет за дієприслівником (це старий лад речення, відомий в ц.-сл. мові): узрівши Исус народы взыйшол там Мт. 10; прізвавши Исус оученикі своя Мр. 32; царство божіє подобьно єст квасу, которого взявші жена сховала в моуці І. 72.

120. Безпідметові речення дуже часті: слышалі єсте, як мовьлено старшим Мт. 13, будет вам дано 20. Л. 56.

121. Родовий часу: тои то ночі Л. 66.

122. Accusativus cum infinitivo не часто: повѣдаєт себе х(рист)а царем быті Л. 110. Цікаво, як перекладено тут цю форму: ц.-сл. что мя глаголеши блага—чему мя называєш добрым Мр. 45. Єгоже глаголете царя іудейска—которого зовете царем жидовьским 66. Кого мя глаголютъ человѣци быти—ким мене повѣдают члци

быти 34. Сотвори его прозрѣти—оучінил то, иж прозрѣл 34.

123. Датний самостійний скрізь в Ж. Є. перекладено на українську народню форму: Тебѣ же творящу милостыню—ты ж єслі даєш милостыню Мт. 16. Утру же бывшу—колі вже день был 110. Вечеру бывшу—колі юж был вечер Мр. 26. Многу народу сущу—колі многій народ был 32. Исходящу єму—як юж шол 48. Грядущу съ села—который шол из села 67. Бывшу же часу шестому—колі была шестая годіна 68. Четвертовластвующу Ироду Галилеєю—Ирод был паном четвертого дѣлу країны галилейскоє Л. 9. Глаголющу єму—коли он мовил 62. Цікаві форми: й вшедші ємоу в лодю Мт. 27; выходячі ємоу Мр. 45.

124. Приклади на вживання відмінків: стеречи гробоу Мт. 114, испоустил духа 113. Мр. 68, позыч мі троє хлѣба Л. 55, стережет двора своєго 57, доткнутіся беремене 61, оглядалі гроба 110, слоухают голоса І. 35; скріньку завѣдал 41; вспометайте на слова 52, насмѣявшис з него Л. 110, не плачтес надо мною 110; будут ровными 9, оучінілося древом, есть ємоу пріятелем 55, не є моужом твоим І. 12; боуду просіті за вами 55, за н'ми прошу 56, за тымі прошу 56, за которим просілі Мр. 66, о тоє просіти 66, просил о тѣло 69, о што просити І. 48; ні о што пытати 54, пісано о сыну Мр. 39, о шьто се гадаєте с німи 41, о нем вѣдал 40, не дбаєш ні о кого 54; панують имі 47, наполнил оцтом 68.

IV.

ЧУЖІ СЛОВА.

125. Чужих слів в Ж. Е. небагато,—автор призначав її для „люду посполітого", тому скрізь пильнував замінити чужі слова своїми. Чужі незрозумілі слова в Євангелії, такі, як, напр: ароматъ, иматисма, кринъ, кустодія, кондрантъ, кинсонъ, лепта, легіонъ, мытарь, хитонъ і т. п., скрізь перекладені на мову українську.

126. Цікаво підкреслити, що автор любить в перекладі приспособляти чужі слова до своїх українських обставин, напр.: еврейській—жидовский Л. 111, игемон—староста Мт. 111, іудей—жид І. 60, миро -- масть 41, мнасъ -- грывня, золотый, або копа Л. 95, претор -- дом радецкій албо ратуш Мр. 67, пиганъ -- рута Л. 61, сандаліи -- черевики Мр. 23, талантъ -- гривна Мт. 77, фарисей -- законник Мр. 33 і т. п. Слово „совѣтникъ" перекладається „панъ радный" Мр. 69. Л. 111, судище -- ратуш Мт. 112; Філип пак был справца Атіреи Трахонітского повѣту Л. 9; страна і предѣлъ перекладаються словом „украина", і т. п. (див ці слова в Словнику). -- Це початок того напряму націоналізації таких розумінь, який так росцвів потім в XVII в. в українській літературі.

127. Зазначу ще такі чужі слова: лехтар Мт. 11, литръ І. 62, скарбниця Мр. 57, спижарня Л. 66, шафар 80, фундамент 77; знаходимо тут і дяковал 85, дах 87, рок (лѣто) 70, а це показує, що

слова ці дуже рано увійшли до української мови.

128. Звук ґ передається через к г: фікгам Мр. 50, фікгу Л. 94.

129. Звук Л в чужих словах не м'якшиться: колація Л. 75, алавастр Мт. 63, або м'якшиться: плястр Л. 114.

130. Приголосний не подвоюється: Філіп Мр. 34. І. 47, субота Л. 110, Іоан.

131. Вимову грецьких слів видно з напису: Магдалыні Мт. 113. Мр. 69, іта Мт. 11.

132. З перекладів чужих слів зазначу ще переклад з вимови: кранієво мѣсто -- крайнеє мѣсто Мт. 113, даяху єму пити єсмирнісмено вино — давали єму пити єсмирисмішано віно Мр. 68.

III.

СЛОВНИК

церковно-слов'янсько-український.

В кінці своєї праці подаю коротенького церковно-слов'янського Словника з перекладом цих слів на українську мову, як їх знаходимо в Ж. Є. Словник такий -- це перша спроба церковно-українського Словника старих віків; отже думаю, що Словничок мій буде добрим матеріялом і для загального історичного словника української мови, і для словника богословських розумінь в перекладі старих віків. Не буде зайвим цей Словник і при тих перекладах Письма Св. і Богослужбових книжок на українську мову, якими занято тепер чимало людей.

Словника складено на основі тільки частини Ж. Євангелії [1]), проте він і в цій малій частині виявляє той самий матеріял, що був таким звичай-

[1]) А саме: Єв. Матвія зачала 10--24, 27, 52, 77, 110—114; Єв. Марка: 26, 32—48, 54, 57, 62, 66—69; Єв. Луки: 9, 20, 44 55—73, 75, 85, 99, 110; Єв. Іоана: 12, 35, 41, 47—62, цеб-то на основі досі опублікованого матеріялу.

ним в XVI і XVII віках. Більшість поданого в Словнику матеріялу знаходиться і в Пересопницькій Євангелії; тому Словник цей можна рахувати взагалі словником живої української мови половини XVI-го віку.

Церковно-слов'янські слова в Словнику подаю першими по Євангелії принятого тепер тексту; переклад їх з Ж. Є. подаю точно, тільки букву I передаю по теперішнім правопису (див. § 14); закінчення в дієсловах С з паєрком зверху передаю через сь (див. § 77). Інколи подаю форми в називному відмінкові, а дієслова в дієіменниках, хоч цих форм і нема в оригіналі.

Глосси (пояснення) я також вніс до Словника; зазначаючи їх скорочено гл. [1])

Абіє. Борзо мт. 50, 113, мр. 26, 32, І. 46, на тых мѣст мр. 40

Азъ. Я мр. 26, 40

Алавастръ. Банка мр. 63, гл. мт. 63, стькляница гл. Л. 33

Алекторъ. Коура І. 46

Аминь. Правду мт. 11, 12, 16, мр. 41, Л. 110, І. 46, заправду 35, 55, заправды 35, мт. 16, Мр. 33, 37, 44, 46, 57

Амо. Где І. 46

Ароматы. Пахоучіи річі гл. Л. 111, со ароматы—з запашными речми мастьми І. 62

Архієрей. Архієпископ гл. Л. 109, жидове старшіє мт. 111

Архисинагогъ. Оучитель

[1]) Зза техничних друкарських перешкод Словника надруковано тут не так, як би хотілось, а саме: початкових ц.-сл. слів не набрано іншим шрифтом, бо його в Друкарні нема; після цих слів поставлено крапку, а не —, бо цього останнього знака нема в Друкарні в потрібному числі; не хватило Й Л та М, а тому довелося замість Л., Мт., Мр. набірати л., мт., мр.

люду жыдовского гл. Л. 39

Аще. Єсли (єстли) мт. 11, 20, 113, мр. 32, 40, 44, Л. 44, І. 46

Бдите. Чоуйте мр. 62, бдяща — чюють Л. 67, бдѣлъ — чоул, 67, да бдитъ — абы стерегл мр. 62; гл. Л. 67: чюють— не спять

Беззаконіє. Неправда мт. 23

Безстудіє. Сором Л. 55

Безумникъ. Глупець гл. Л. 66

Бесѣда. Повесть І. 12

Бисеръ. Перел мт. 20

Благый. Добрый мр. 45, благая—добро Л. 66, блага—добрыє мт. 20

Благоизволи. Добре оумыслил Л. 67

Благодать. Милость Л. 8

Блаженъ. Благословеный Л. 58, 68, 75, 110, мт. 10

Близъ. Близько І. 62

Блюди. Стережи Л. 60, блюдите — мѣйтесь осторожне мр. 62, выстерегайтесь Л. 65, блюдитеся—стережитесь мр. 57, выстерегайтесь 33

Блюдо. Миса Л. 60

Богатство. Мамона гл. Л. 80

Болій. Болшій І. 49

Бракъ. Весиліє гл. Л. 74.

Браните. Боронѣте мр. 41

Брашно. Покормленіє, єденє І. 12, брашна—рѣчи стравныи І. 12

Бысть. Сталося Л. 55, 99, ся єму то пригодило Мр. 40, будетъ — станет ся І. 40, вся бывшая— все што се дѣяло мт. 77

Бѣднѣ. Велми Л. 62

Бѣжатъ. Оутекают І. 35, бѣжаша—повтѣкали Мр. 65

Вадяще. Виноуючи Л. 110

Варити. Вперед єхати Мр. 26

Вверже. Мечет Мр. 40, оувергъ Л. 72

Велій. Великій мр. 68, достаточный гл. Л. 75

Вельбоудъ. Оужище делоє гл. Л. 94

Вертоград. Огород Л. 72, огородок І. 58

Вертъ. Огородъ І. 62

Весь. Село мр. 34, 85, Л. 72, І. 12

Весь. Оувесь мр. 39

Взыщуть. Будут глядати Л. 72

Виссонъ. Дорогоє одіне гл. Л. 83

Вкупѣ. Поспол І. 12

Влагалище. Мошонка або калита гл. Л. 108; съкровища Л. 67

Владычество. Владарство Л. 9, соуд гл. л. 63

Власть. Моць Л. 63, І. 56, оуряд гл. Л. 63, вълность І. 60, маєтность Мр. 62

Вмѣнися. Полічон єсмі Мр. 68

Внегда. Коли Л. 55

Внезапу. Нагле мр. 62, борзо 38

Внемлите. Велми стережитесь мт. 16, 22, Лк. 62

Внѣ. На дворѣ Л. 72

Воврещи. Суверечи Л. 69

Водоносъ. Ведро І. 12,

Возбранисте. Забороняєте Л. 62

Возведите очі — поднесѣте очи І. 12, возведе—подьнес 12

Возвратися. Вернулся Л. 85, возвращахуся—верталися 110, 58

Возвѣститъ. Сповѣдаєт 53

Возгласитъ. Запоєт І. 46, возгласиша—призвали Мр. 48

Возлюбитъ. Милован будет І. 48, злюбит Мт. 18, возлюбилъ—оумиловал І. 57, возлюбленъ—оумилован 48

Возмнится — боудет ся надевати І. 53; див. § 41.

Возненавидѣ. В ненавість вьзял І. 56

Возопи. Закликал Мт. 113, промовил Мр. 68; возопиша—крикнули Мр. 26, І. 59; возопивъ—закликавши Мт. 113, крычал Мр. 40, великим голосом закричал 68

Возрастъ. Дорост Мт. 18

Воинъ. Жолнѣр гл. Л. 9, гуфа І. 60; воины—войско Мт. 112, І. 59; вои—войско Л. 110

Воистинну. Правдиве І. 12

Воля. Слобода гл. Л. 14

Вон. На двор І. 59

Воня. Запаш(ни)сть І. 41

Вопіетъ. Кличетъ І. 1; вопіяху—крычали Мт. 111

Вопросити. Пытати Мр. 40, І. 54.

Воскрыльный, въ одѣяніихъ в. — въ одіяніи красном Мр. 57

Воспомянетъ. Оуспоменетъ І. 48

Воспріємлютъ—озмутъ Мт. 16

Жерновный. Мьлынный мр. 42
Жестокосердіє. Затвердилость срдца Мр. 43
Житіє. Маєтность Мр. 57
Житница. Гумно Мт. 18
Жребій. Жеребей І. 60
Житомѣріє. Оброкы Л. 68

Зависть. Ненависть Мр. 66
Завѣса. Запона Мр. 68
Задѣша. Приневолили Мр. 67, росказали Мт. 112
Законникъ. В законі оученый Л. 61
Зане. Бо Л. 110
Заповѣдь. Приказанє Мр. 43, І. 46, 48, 51
Заповѣдаю. Приказую І. 52, росказую І. 49
Заяти. Выпозычити Мт. 15
Здѣ. Тут Мр. 37, тоу Л. 59.
Зиждете. Боудуєте Л. 62
Злоба. Волность Мт. 19
Злость. Оучинок гл. 79
Змія. Гадина Мт. 20, Л. 56,
Знаменавше. Запечатавши Мт. 114
Зной. Горяче Л. 69
Золъ глаголъ — злоє слово Мт. 0
Зрите. Бачте Мр. 33, зриши—смотриш 54, зряще—смотречи Мт. 113
Зѣло. Велми Мт. 111, мр. 38, Л. 110

Игемонъ, Староста Мт. 111, владар 110
Иждену̂тъ. Выженут І. 53
Иже. Который Мт. 24, хто 11, Мр. 43, кто Л. 57, єсли Мр. 37
Издалеча. Здалека Мр. 68, Л. 85, издалека Мт. 113, Мр. 32
Изведоша. Вывели Мр. 67
Извержется. Выкинен будет І. 50

Изочтени. Излічены Л. 63
Изсѣче. Был вытесан Мт. 113, изсѣченъ—вытесан Мр. 69
Изыдохъ. Єсьми вышол Л. 58
Или. Албо Мр. 37, 62, або Л. 64, чі Мр. 54, или бо—любо Мт. 18.
Имамъ. Маю І. 53, 60, имаши — маєш Мр. 45, имать—маєт І. 54, има-

мы—маєм 60, имате—маєте 54, Мт. 114

Иматісма. Одежа І. 60

Имѣніе. Маєтность гл. Л. 34

Имѣти. Мети І. 55; имуще—маючи Мр. 33.

Ищуще. Глядаючи Мр. 33

Инъ. Иньшій І. 52, иного—иншого 48

Искони. Спочатку І. 52

Искушаєте. Коусите Мр. 54; искушающе — покоушаючи 33

Исперва. При початку І. 53.

Исплевемъ. Выполем мт. 52

Исполнити. Наполнити Мт. 11; да исполнится—абы была напольнена І. 50

Истина. Правда І. 47, 57, 56, правдивыє рѣчі 61

Истиненъ. Справедливый Мр. 54, І. 12, правдивый І. 56, 12, 61

Исткни. Избоди Мр. 42

Источникъ. Колодязъ І. 12

Исцѣли. Здоровою оучинил Л. 71; исцѣленія творю — оуздоровляю Л. 73

Іудей. Жид І. 60

Іудейскій. Жидовскій Мт. 111, 113, Мр. 66, 67, Л. 110.

Кажденіє. Ладан гл. Л.2

Како. Як Л. 64, яко Мр. 33

Камо. Где І. 46, 53; камо идеши—где идеш І. 53.

Кинсонъ. Дань Мр. 54.

Клевретъ. Віноватец Мт. 77.

Книжникъ. Оучитель Мр. 57

Ковчежецъ. Скринька І. 41

Когда. Коли Мр. 62

Кокошъ. Коурица гл. Л. 73

Колико. Колко Мр. 33

Кондрантъ. Квартник Мр. 57

Конецъ. Край Л. 59

Корвана. Скрыня церковная Мт. 111

Корабль. Лодя Мт. 27, Мр. 26

Корысть. Добро Л. 57

Коснется. Ся дотыкал Мр. 34, 44

Коснитъ. Замешкаєт Л. 68

Кошница. Кош Мр. 32

Кровъ. Дах або стриха гл. Л. 87; кровы—сѣни, гл. холодники Мр. 38

Крамола. Звада Л. 110
Kpaнiєво мѣсто. Крайнеє мѣсто Мт. 113
Кріны. Цвѣты Мт. 18, цвѣты полныи Л. 66.
Кромѣ. Окром л. 73
Крѣплій. Моцнійшій Л. 57
Купель. Сажавка гл. І. 14
Кустодія. Сторожа Мт. 114

Ланита. Лице Мт. 14, І. 59.
Легіонъ. Тма гл. Мр. 19, гл. Л. 38
Лепта. Пѣнезь Мр. 57
Лживый. Омылный гл. Л. 112
Ли. Чи мт. 23, 77, 111, альбо І. 47, а чи Л. 85
Лихоимство. Лакомство Л. 65
Лице. Особа мр. 54
Лицемѣръ. Явногрѣшник мт. 20, глоупый человѣкъ гл. Л. 71, лицемірник мт. 16
Лицемѣріє. Лесть мр. 54
Лишеніє. Недостаток мр. 57
Мнасъ. Грывня, золотый або копа гл. Л. 95
Літръ. Фунт І. 62, 41
Лобноє мѣсто. Троупѣхъ головъ мѣстце гл. мр. 68, гл. Л. 111. І. 60
Лукавоє. Злоє Л. 60. І. 56, лукавый, злый мт. 20
Лукавство. Несправедливость Л. 60
Лѣто. Рокъ Л. 70, весна гл. Л. 107.
Льстець. Лестець мт. 114
Любити. Миловати І. 52, 49, 48
Любовь. Милость Л. 61, І. 51

Мало. Малый час І. 46.
Маломощный. Маломожный Л. 75
Мати. Матка мр. 45
Между. Межі мр. 42, І. 46, 54; между сим - за тым часом І. 12
Мзда. Заплата мт. 10, 16, гл. мр. 41. І. 12
Милосердовавъ. Змиловался мт. 77, м. о насъ змилуйся над нами мр. 40
Милостивый. Милосердный мт. 10
Миротворци. Покорніи мт. 10
Миро. Олѣй мр. гл. 63, масть гл. Л. 33, 111, І. 41
Миръ. Покой Л. 57, І. 55, покуй гл. мр. 42, мир,

Ничесоже. Нічого Л. 110, І. 50

Нищій. Оубогый Л. 75, І. 41

Но. Але Мт. 17, Мр. 39, Л. 20, 55, І. 35, бо 12

Ножъ. Кордь гл. Л. 108

Нощію. В ночі І. 62

Нынѣ. Тепер І. 55, днесь Мр. 68

Нѣкій. Нѣякій Мр. 67, нѣкоторый Мт. 113, Л. 73

Обаче. Надто Л. 60, але Л. 110

Не обинуяся. Явне Мр. 36, І. 55

Обжаловати. Оскаржити гл. Л. 62

Обитель. Мешканє І. 47, 48

Область. Моць Л. 99, держаніє 110

Обличити. Обьявити І. 53

Обольстити словомъ. В мові вловити мр. 54

Образъ. Вѣображеніє мр. 54

Обращся. Обернувшись мр. 36, Л. 110

Обрѣсти. Найти Л. 56, 58, 68, 70, 110, обрѣтаю—найдую 110

Обуяетъ. Змажется мт 10

Обѣтованіє. Обѣтниця Л. 114

Обыкралы. Одежу зволоклы гл. Л. 53

Одесную. По правой роуці Л. 110, по правой сторонѣ мр. 47, на праве мт. 113

Одесятствуєте. Даєте десятины Л. 61

Окрестъ. Около Л. 70

Ослабѣютъ на пути. Пристануть на дорози Мр. 32

Основа. Фундамент гл. Л. 77

Оставити. Отпущати мр. 43; оставль—зоставивши 35, Л. 20, опустивши мр. 62

Оставленіє, во о. грѣховъ—на отпущеніє грѣховъ Л. 9

Острогомъ оставлять—валом окопають або осыплють гл. Л. 97

Отвержися. Заприш І. 46; да отвержется себе—нехай се заприт себе мр. 37

Отверзаєтъ. Отворяєт двері І. 35, отверзи—отвори Л. 72, отверзется—боудет отворено Л. 56

Отвѣщати. Отповѣдати мр. 54

Откуду. Откоуля I. 12, откул 60, отколя Л. 72

Отребить. Очищает I. 50

Отрѣшаєтъ. Отвязует Л. 71

Отроча. Дитя мр. 40, I. 54

Отселѣ. От того часу I. 47

Оттуду. Оттуль мт. 12

Отщепити. Зле оучинити мр. 37

Отщетивъ. На шкоду пришол Л. 44

Ошую. На лѣвой роуці Л. 110, по лівой сторонѣ мр. 47, на ліве мт. 113

Пагуба. Погибел мт. 21

Пажить. Пожиток I. 35

Паки. Опять мт. 113, мр. 42, 66, I. 12, 54, повторе мр. 66, Л. 110, I. 35

Пасха. Великдень гл. Л. 8, баранок гл. Л. 108

Паче. Велми I. 60

Первосѣданіє. Переднє мѣстьце сѣдѣнія мр. 57

Перстъ. Палець Л. 57

Пецытеся. Печалуйтесь мт. 18, 19, трощитесь Л. 64

Печаль. Смуток I. 54, троска 54; печальни будете—боудете ся проскати 54

Пещь. Пічь Л. 66

Пиръ. Честь або колація гл. Л. 75, покарм гл. Л. 50

Писаніє. Письмо I. 56, 61

Пища. Покарм мт. 18

Піганъ. Рута гл. Л. 61

Плавы нивы. Поля половыи або бѣлыи I. 12

Плащаница. Полотно мр. 69, простирало Л. 110, простира мт. 113

Плевелы. Кукол мт. 52

Плоды. Овощя мт. 22, жита Л. 66

Плоть. Каждый человѣк Л. 9, I. 56

Плугъ. Рало гл. Л. 49

Побѣдитъ. Переможетъ Л. 57, I. 55

Повелѣти. Росказати мт. 114, 77, приказати мр. 62, казати мт. 113.

Погибнути. Загинути мт. 13, Л. 62, I. 56.

Погребати. Ховати I. 72

Погубити. Загубити мр. 40

Подвигъ. Коли то пріити мелъ час смертный гл. Л. 109

Подвизайтеся. Силуйтесь Л. 72

Подобати. Годитися мт. 77, І. 12

Познати. Видіти І. 47

Поклонитися. Оуклекати мт. 112

Покой. Оупокой Л. 58

Ползуєтъ. Єст пожиток Л. 44

Полунощь. Полноч мр. 62

Полъ, на онъ полъ. На оную сторону мр. 26, І. 58, объ онъ полъ — за мр. 42

Польза. Помоч мр. 37

Помаваше. Навещки давал гл. Л. 2

Помануша. Подоустили гл. направили мр. 66

Помажи. Оуглади мт. 17

Пометати. Кидати мт. 20

Помиловати. Вчинити змилованя мт. 37, помилуй—змилуйся над мр. 48 Л. 85

'Помрачати. Зморщати мт. 17.

Понеже. Бо мр. 68

Поношаста. Ругались мр. 68

Попрати. Потоптати мт. 20

Поприще. Миля мт. 14

Порокъ. Пригана гл. Л. 2

Поругатися. Насмеватися мт. 112

Порфира. Шарлат гл. Л. 83

Послѣдній. Остатній мт. 12

Посредѣ. Насеред мр. 26

Поститися. Посникати мт. 17

Пострадати. Терпѣти мт. 111, мр. 36

Постыдитися. Сърамитися л. 44

Посѣцы. Подотьнѣте л. 70

Посѣщеніє. Навѣданіє гл. л. 97

Посягнетъ за иного. Пойдетъ за иного мр. 44

Потом. Опосли мр. 34

Поціловала. Поздоровила гл. л. 4

Почто. Для чого мр. 68, І. 46, чого л. 99, чемоу л. 20

Пояти. Взяти, озьму І. 47, възмѣте 60, поневолити мт. 14

Праведный. Правдивый І. 57, справедливый л. 110

Пребывати: мешкати І. 12, 48

дѣля мт. 111; про: про великій пятокъ І. 62, Христос оучит, абы жадного дѣла доброго про марную хвалу не чинили Мт. 16 (оглав)

Радиши. Дбаєш Мр. 54

Развращати. Розворочати Л. 110.

Развѣ. Толко Мр. 33

Раздѣлити. Разотнути гл. Л. 67

Разорити. Рушати Мт. 11

Разрѣшити. Розвязать Л. 71

Рака. Слово злоє мт. 12

Рамена. Плечи гл. Л. 78.

Распяти. Пропяти мр. 66

Распутіє. Оулица Л. 72

Рещи. Мовити Л. 64, рече—рек мт. 111, рекутъ—змовят 23, рцы—повѣжь Л. 99, рѣхъ—єсми повѣдил І. 46, 49

Ризы. Оденє мт. 112, одѣяніє мр. 67, соукмана Л. 25, одежа І. 60, полотно 62

Римскій. Латинскій гл. Л. 111

Роди. Сплодил мт. 1

Родъ. Народ Л. 59

Рождіє. Лѣторосли І. 50

Розга. Лозька І. 50

Рыдали. Нарікали гл. Л. 110

Сандаліи. Черевики гл. мр. 23.

Сбыстся. Збылося мт. 111

Свидѣтелство. Свѣдоцьство І. 61.

Свидѣтельствовати. Свѣтчити, высветчати І. 52.

Свыше. Зверху І. 60

Свѣтилникъ. Свѣча Л. 59

Свѣтъ. Свѣтло Л. 59.

Свѣщникъ. Лехтар мт. 11

Связень. Вязень мт. 111, мр. 66

Се. Ото л. 70, мр. 46, І. 55

Село. Поле мт. 111, л. 66, гл. 79, местечко гл. л. 112

Селный. Полный мт. 18

Сила. Диво мт. 23

Сирый. Сирота І. 48

Сіи. Тыи мр. 57, сіятыє то рѣчи І. 53

Сквозѣ. Скрозі мр., скрозѣ 46

Сковникъ. Товариш мр. 66

Скорбь. Жалость І. 53,

смуток 54

Скрыти· Сховати гл. Л. 71

Скудельникъ. Збан або глек гл· Л· 108

Скуделничій· Гончарскій мт· 111

Слава. Хвала Л· 85

Славити· Хвалити л. 71, 85

Сланый· Солоный мр. 42

Слово· Мова мр· 45, І· 12

Сложеніє міра—початок свѣта л. 62

Служити· Послуговати мр. 68· мт. 113

Слука· Скорчена л. 71

Слышати. Слоухати л. 59, І. 35

Сниди. Зыйди мр· 68

Снѣдати· Съжирати мр. 57

Собирати· Збірати І· 12, 50, мт· 18, збѣрѣте 52, громадити л· 66

Соблаговолите· Хваліте л· 62

Соблюдати· Ховати І. 48, заховати І· 41. 56, держати 48

Совершати· Кончати І· 12

Совершеный· Справедливый мт. 15

Совѣтъ. Рада мт. 111, л· 100

Совѣтникъ. Панъ радный гл. мр. 69, л. 111

Созидаяй· Будуєш мр. 68

Сокровище. Схованіє л, 67, мт. 17, скарб 17, спіжарня л. 66

Сокрушити. Зламати І. 61, розбити мр. 63

Сонмище· Събор мт· 16. І. 53, съборище мр 57, л. 16; школа або наоука гл. л. 39

Соодолѣваютъ. Пануют мр. 47

Соперникъ. Тежбитъ мт. 12, соутяжца гл. Л. 69

Сосуд. Соуд І. 61

Сосца. Перси Л. 58

Сотъ. Плястр або стелник меду гл. Л. 114

Сотворити. Оучинити мт. 11, 14, 52, 110, 111, мр. 34, 41, Л. 110, І. 52, 48; с. плод—оуродит плод Л. 70; плода с.—зростити плоду І. 50

Сохранихъ. Стерегл єсми мр. 45, остереговал І. 56, заховали 56

Спасъ. Збавител І. 12

Спіра. Народ, рота гл. мр. 67

Спуд. Соудина мт. 11,

Хвалу єму воздая. Дяковал ємоу л. 85

Хищници. Драпежци гл. л. 89

Хітонъ. Сърочка л. 25, соукьня I. 60

Хламида. Плащ мт. 112

Хотѣніє народу учинити. Хотячи людем кволі оучинити мр. 66

Храмина. Дом мт. 11, 24, I. 41

Храмъ. Дом божій л. 62

Хранилище. Скарбница мр. 57.

Хранитъ. Стережет л. 57, хранящіи — стерегут л. 58; хранитеся—ховайтесь л. 65

Царствіє. Крулевство гл. л. 12

Цѣлованія любящихъ. Поздоровляни бывати мр. 57

Цѣловати. Поздоровляти мр. 67

Чадо. Дѣтя мт. 111, мр. 46, л. 73, чадца—дѣти I. 46, чада—дѣти милыи мр. 46

Чаєтъ. Ся надеваєт л. 68, див. § 41, ожидал гл. л. 111

Часъ. Година мт. 113. мр. 62, 68, I. 12, 55

Человѣци. Люди I. 56

Человѣческій. Людскій мр. 36

Чесо. Чого мр. 32, I. 48

Чрево. Живот л. 58

Чресла. Бедра гл. л. 67

Что. Чому мт. 18, мр. 54

Чудитися. Дивовати мр. 54, I. 12

Шуйца. Лѣвая рука мт. 16

Югъ. Вѣтр с полудне л. 69

Южская. С полудне л. 59

Юзы. Звязанє л. 71

Юность. Молодость мр. 45

Явити. Ознаймити I. 56

Явѣ. Явьне I. 55

Ягодичина. Дикая фікга гл. л. 94

Языки. Люди мр 47, л. 110, поганове мт. 19, гл. л. 8

Язычници. Поганове мт. 16, поганіи мт 15

Яко. Як мт. 15 I. 46, бо л. 73, 75, I. 48, отож мр. 33, иже 57, иж мт. 19, 27, 113 мр. 33, I. 46, 48, же мт. 18, 113

Яръ. Сердитый л. 95

IV.

УРИВКИ З ЖИТОМИРСЬКОЇ ЄВАНГЕІЛІЇ 1571-ГО РОКУ.

Наприкінці подаю для зразка декільки уривків з Ж. Є. Подаю точно, як в оригіналі, за винятком лише слідуючого: титла я роскриваю (добавлені букви беру в дужки) *]; надрядкові букви вношу в рядок; зза того, що в кінці слів в цій Євангелії по південно-слов'янському звичаю вживається замість Ъ знака Ь, я не вживаю й цього останнього; надрядкові значки опускаю; розставляю знаки розділові й великі букви.

И вшедші ємоу в лодю, и сталась боура великая на мори, иж ся лодя покрівала вълнами, а І(су)с спал. Тогды заклікалі єго оуч[е]н[и]цы и збоуділі єго, и мовілі ємоу: Г(оспод)и, избаві нас, бо загібаєм. Мовил им І(су)с: чого боитес, маловѣрныє? Тогды вставші, пріказал вѣтроу и морю, и сталася тіхос(ть) велика. Люді пак дівілис, мовечі: кто то єст, иж вѣтрі и море послоушають єго. Єв. Матвія, зачало 27.

---

*] Зза техничних перешкод [в Друкарні не хватило дужок] довелося з ст. 70 скорочень не роскривати.

И борзо прінудил оуч[е]н[и]кі своя въсісті в лодю, и внеред єхати на оноую сторону до Віфсаиды,´ аж покі сам роспустыт народы. А роспустивші их, шол на гору молітис. А колі юж был вечеръ, была лодя насеред моря, а он сам на земли; и оувідѣл их, а оні се мордуют оу плаваніи, бо был им вѣтр противный. Яко бы о четвертой сторожі нощьной прішол к ним, ходя по мору, и хотѣл их минути, а оні оузрилі єго, а он ходит по мору; довнімались, иже бы облоуда была, и крікнулі, бо єго былі всѣ оузрѣлі и засмутілись. И борзо промовил к нім, рекучі: боудте доброи надіи, не бойтесь, я єсмь. И вступил до них в лодю, и перестал вѣтр. Єв. від Марка, зачало 26.

Въині пак оувелі єго вънутрь двора, который называєтся претор (дом радецкій албо ратушъ). И сьзвалі в(е)сь народ (всѣ роты), и оболькли єго в препряду (в шарлат). И вложіли на него вѣнець, сплетші с тернія. И почали єго поздоровляти и мовити: радуйсь, ц(а)рю жидовскій. И білі по главѣ єго тростіною, и плювалі на него, и прігибаючи колѣна, покланялись ємоу. А колі юж ся єму насмѣяли, зволоклі с него пріпряду (шарлат), и оболокли єго въ одѣяніє єго, и вывелі єго, абы єго пропялі. И пріневоліли нѣякого ч[о]л[овѣ]ка, къторый туды шол мимо них, Сімона Кірінейскаго, который то шол из села, отца Олександрового, и Руфового, абы понес кр(ес)тъ єго. Єв. від Марка, зачало 67.

И мовил до всих: єслі кто хочет за мною поиты, нехай сам себе заприт и възмет кр(ес)тъ свой, а за мною поидет. А къто бы хотѣл д(у)шоу свою сп(ас)ти, погубить єи. А кто за-

губить д(у)шу свою для мене, то сп(а)сет єи. Што єстъ за пожиток ч[о]л[овѣ]коу, хот бы весь свѣт одержал, а сам себе загубил, албо на шькоду пришол. Еслі же ся будет кто мьною сърошити, албо для моих повѣстій, тым тыж ся и сын ч(о)л(овѣ)ч(ес)кый съромѣти боудет, колі прійдет въ слави своєй, и отцевьской, и с(вя)тых агг(е)лъ. Але правду повѣдаю вам, иже соуть нѣкоторіи, тоут стоячіи, къторіи не мают вкоусіти смерти, аж оувидят ц(а)р(с)тво б(о)жіє. Єв. від Луки, зачало 44.

Узрівші И(су)с народы, взыйшол там и сѣл. Тогды прістуніли к нему народы и оуч[е]н[и]ці его, и отворівші И(су)с оуста свои, и оучил их, мовечи: Бл(агосло)в(е)ніи вьбозіи д(у)х(о)мъ, яко таковых є ц(а)р(с)тво н(е)б(ес)ноє. Бл(а)г(осло)венін плачуцін, таковіи оутѣшатся. Бл(агосло)в(е)ніи кротціи, таковіи наслѣдят земьлю. Бл(агосло)в(е)ні алчущіи, жаждущіи правды дѣля, таковіи насытятся. Бл(агосло)в(е)ні м(и)л(осе)рдніи, тыи сами поміловани будут. Бл(агосло)в[е]ні ч(ис)тыи с(е)рдцом, *бо оні* Б(ог)а оувідят. Бл(агосло)в(е]ні покорніи, тыє с(ы)нмі Б(о)жіими назовутся. Бл(агосло)в(е)ні выгнаны для правды, таковых є ц(а)р(с)тво н(е)б(ес)ноє. Бл(агосло)в(е)ні єсте, колі поносят вам и выженоут вас, и рекоут злоє слово на вас, лжуще мене ради. Радуйтеся и веселѣтес, бо є заплата ваша веліка на н[е]б[е]сѣх.

Также бо выгналі пр[о]р[о]кы, которыє былі первіи вас. Вы єсте соль землѣ, а єслі же соль зможется, то чим осолитца? юж нікучому ся не годит, толко абы была вон выкінена и потоптана ч[о]л[овѣ]кы [Єв. від Матвія, зачало 10].

Тъгды въйско старостіно, взявші И[су]са от суду з рату-

ша, събралі на него велікоє войско. И разволокші єго, огорнулі єго плащом, й сплетші вѣнец терновый, оузложілі на голову ємоу, и далі трост в правую роуку єго. И оуклекаючі на колено передъ ним, посмевались ємоу, рекучі: радуйсь, ц[а]рю жидовьскій! И плюючі на него, беручі трост, білі по голові єго. Коли ж юж насмевались єму, рекоучі и поруганіє чінілі. Зволоклі єго з багранiци и оболоклі єго въ одеңе єго, и повелі єго на пропятіє. А вышодші, нашлі ч[о]л[овѣ]ка с Киріней, именем Сімона, и тому росказалі по неволі, абы понесл кр[ес]тъ єго [Єв. від Матвія, зачало 112].

А по шесті пак днех поял Іс Петра, Іоана і Якова, и вывел их на гору высокую особно єдины и преобразился пред німи. И одѣяніє єго было бѣло велмі, яко снѣг, яковых то не может бѣлник оубіліти на землі. І явился им Ілия съ Моvсеом, которыи съ Ісом мовіли. А оповѣдивьши Петр, рекл ко Ісови: равві [оучітелю], добро єст нам зде быти. И оучінѣмо ту трои сѣни [холодніки], тобѣ єдин, Моvсеєви єдин, а Ілін єдин; бо не вѣдал, што мовил, прото же были перестрашени. И стался облак, и затмил их, а голос за оболока прішол, рекучи: се єсть сын мой възлюбленьный, того послоухайте. И борзо обачивши, ні єдіного не видилі болше, єдно толко Іса єдіного из собою. А колі исходилі из горы, пріказал им, абы ні жадномоу не повѣділи, што видили, аж сын члчкый з мртвых въскреснет [Єв. від Марка, зачало 38].

И пріносіли к нему дѣти, абы ся их дотыкал, а оучнци заказовалі пріносящим. Оувідив же Іс розгнѣвался, и рекл им: допоущайте дѣтем пріходити ко мнѣ, а не боронѣте им, та

ковых бо єсть цртвіє бжіє. Заправды повѣдаю вам, ктож колі не пріймет цртва бжієго яко дѣтя, не вънідеть до него. И обьявші их, вложил на них руки и блвил их [Єв. від Марка, зачало 44].

А коли вхожовалі до нѣякого села, срѣтілі єго десят моужей прокаженых [або троудоватых], которіи то, здалека стоячи и голосом великим закрычавши, рекли: Ісе, оучітелю, змілоуйся над нами! Которых то он колі оузрѣл, рекл им: пойдѣте, а оукажітес сщеніком. А колі оні шли, сталос, иже суть очіщени. Але єдин з них, колі оузрѣл, иже єсть очіщен, вернулся, з велікымъ голосом хвалячи Ба. И пал на ліці своєм недалеко от ног єго и дяковал ємоу, а тот то был самарянин. Отповѣдил Іс и рекл: а чі не десят их очістілось, а гдѣ ж єсть их девят? як не соут ся навернули, абы далі хвалу Бгу, єдно тот то иноплеменник. И рекл ємоу: встан а пойди, вѣра твоя спсет тя [Єв. від Луки зачало 85].

Заправдоу повѣдаю вам, кто не входит дверми в загороду овечюю, але иноуды входит, то є злодій и разьбойник. Але хто входить дверми, то є пастир овцам, тому двернікъ отворяєт двері, и овцы єго слоухают голоса єго. И свои овьцы называет по именю их и выгонит их. Яко вьласные овьцы свои выженет, и сам перед німи идет, а овьцы єго за німі идут, бо знают єго по голосу; а за чюжим же не идут, але єще оутекают от него, бо не знают голоса чюжого. Тоє им под прітчою повѣдил Іс, а оні того не моглі розумѣти, што бы то была за повѣсть, кърторую им Іс поведил. Повторе пак рек им Іс: Заправды, заправды повѣдаю вам, иж я єсм дверми овечіми

вшол. Всѣ, которіи ж колвек передомною былі прішлі, злодіи є и разбойнікі, але не слоухалі их овьцы. Я єсмі двер, а кто бы через мене вшол, тот боудет избавлен, а оувойдет и опять выйдет и пожіток найдеть [Єв. від Іоана, зачало 35].

Тогды Маріа, въземши фунт масті, которая то масть была вроблена з нардового кореня, велмі коштовная, ні щим не мѣшаноє міро, которою ж то мастью помазовала ногі Ісви, и отерла вълосы головы своєї ногі єго; и дом был напахнул от онои масті, велмі доброє запашности. Тогды один зу оучнков єго, Іюда сын Симонов, Іскаріота, рек: для чого той то масті не проданьно за тріста грошей, а дано бы то было оубогым. А тоє рек не для того, абы мел мѣті милость ко оубогым, але для того, иж бы был сам злодеием. И скріньку завѣдал и мѣшок, и тыє рѣчі, которіє им даваны, он же носил. Тогды рек Іс: дайте єй покуй, абы заховала тую то масть ко дню погребенія моєго; оубогіє бо завьжды в себе маєте, а мене не завжды мѣті будете (Єв. від Іоана, зачало 41).

16. Життя Святої Великомучениці Варвари. Переказала Наталя КОВАЛІВСЬКА-КОРОЛЕВА.

17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до відновлення (тимчасово див. № 11 ст. 7—18).

18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько-словацька церква і її наука (тимчасово див. № 11 ст. 22—41).

19. Текст поминання влади Української Народньої Республіки. 1921 р. 4 ст.

20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 стор.

21. Проф. І. ОГІЄНКО. П. Куліш, як перекладчик Письма Святого на вкраїнську мову.

22. Проф. І. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську. 1921 р. 24 ст.

23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма св. на українську мову.

25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехрещували українців.

26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили церковні українські книжки.

27. Зразки українського церковного діловодства.

28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське посланіє церковним діячам про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Царгородського Вселенського Патріярха до Українського Народу.

30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.

31. Молитва за Отчизну про перемогу над ворогом, що заносів Рідну Землю. 1921 р. Видання 2-е. 8 стор.

32. Книга годин молитовних, з грецької на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

33. Церковні співи на св. Літургії, на українську мову з грецької переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

34. Раніцня і всенощна служба, з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

35. Порядок вечірні, повечір'я і північної служби; з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

36. Меморандум Чехословацької Церкви до Сербського Архієрейського Собору, з чеської мови переклав Проф. І. ОГІЄНКО. 1921 р. 4 ст.

37. Прив.-доц. о. П. ТАБИНСЬКИЙ. Автокефалія української церкви.

38. Прив.-доц. о. П. ТАБИНСЬКИЙ. Українська мова в Службі Божій і в Богословії.